

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन: चूनौति र समाधान

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) द्वितीय वर्षको
शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय अन्तर्गतको
आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि तयार गरिएको

शोधपत्र

शोधकर्ता

नारायण कुमार तुम्बाहाम्फे

त्रि.वि.दर्ता नं. : ११६०८-८८

परीक्षा रोल नं.: २१४००४९/०६३

क्याम्पस रोल नं.: ५/२०६२/०६३

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

इन्द्रपुर, मोरङ

२०७१, साउन

☎ २१-५४५६९७ त्रिभुवन विश्वविद्यालयद्वारा सम्बन्धनप्राप्त फ्याक्स: ०२१-५४५७९७

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ
INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

पत्र सङ्ख्या:

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

चलानी नम्बर:

Degree Programme (M.Ed.) मिति: .....

विषय : सिफारिस पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र नारायण कुमार तुम्बाहाम्फेले “निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था” शीर्षकमा प्रस्तुत गरेको शोधपत्र मेरो पूर्ण निर्देशन, सल्लाह, र सुझावको आधारमा तयार पार्नु भएको हो । मैले निर्दिष्ट गरेको शोधढाँचामा तयार गरिएको उक्त शोधकार्य निजको आफ्नो स्वतन्त्र अध्ययनको परिणाम हो । निज शोधकर्ताको यस कार्यप्रति म सन्तुष्ट छु र प्रस्तुत शोधपत्रलाई शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिमा प्रस्तुत गर्न सिफारिस गर्दछु ।

.....

सा. प्राध्यापक ऋषिराज धिमाल

शोधनिर्देशक

मिति: २०७०/११/१४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

SUKUNA MULTIPLE CAMPUS

इन्द्रपुर, मोरङ

INDRAPUR, MORANG

स्थापित : २०४८

पत्र सङ्ख्या:

स्नातकोत्तर कार्यक्रम

चलानी नम्बर:

Degree Programme (M.Ed.) मिति: .....

विषय : स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङमा शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विषय लिई स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षमा अध्ययन गर्ने छात्र नारायण कुमार तुम्बाहाम्फेले “निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था” शीर्षकमा प्रस्तुत यो शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

शोधपत्र मूल्याङ्कन समिति

क्र.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	विभागीय प्रमुख	.....
२.	श्री ऋषिराज धिमाल	शोधनिर्देशक	.....
३.	श्री	बाह्य परीक्षक	.....

मिति: २०७०/११/

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, शिक्षाशास्त्र सङ्काय, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह (एम.एड.) दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता परिपूर्तिका लागि यो शोधपत्र तयार गरिएको हो । कुनै पनि कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्दा त्यसको उद्देश्य अनुसार वर्तमान अवस्थाको मूल्याङ्कन गरी देखिएका चुनौतीहरूको पहिचान गर्नु आवश्यक हुन्छ । ती चुनौतीहरूको कारण र समाधानका उपायहरूको खोजीका लागि पनि शोधकार्य अपरिहार्य हुन्छ । त्यसकारण शोधकार्यले तत्कालीन समस्याहरूको अध्ययन गरी समस्याका कारण र समाधान गर्ने उपायहरूको निष्कर्ष निकाली उपयुक्त सल्लाह सुझाव दिने कार्य गर्दछ । यसै क्रममा “निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन: चुनौति र समाधान” शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार गरेको छु । अध्ययनको क्रममा सम्बन्धित निकाय, सरोकारवालाहरूबाट सत्यतथ्य तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलन गरेर तिनीहरूको विश्लेषणबाट प्राप्त भएका निष्कर्षहरूको पहिचान गरी समाधानका लागि आवश्यक सुझावहरू प्रस्तुत गरेको छु ।

यो शोधपत्रलाई सम्पन्न गर्न आफ्नो व्यस्तताका बावजूद पनि अमूल्य समय खर्चिएर शोध प्रस्तावनाको तयारीदेखि शोधकार्यको अन्त्यसम्म निरन्तर आवश्यक सहयोग र सल्लाह दिनुहुने क्याम्पस प्रमुख उपप्राध्यापक श्री पितकुमार श्रेष्ठ ज्यू, विभागीय प्रमुख तथा सहायक क्याम्पस प्रमुख उपप्राध्यापक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ तथा शोध निर्देशक/सहायक प्राध्यापक श्री ऋषिराज धिमाल ज्यू प्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु । शोधकार्यका लागि आवश्यक सही र सत्यतथ्य, तथ्याङ्क र सूचना सङ्कलन गर्ने क्रममा आफ्नो अनुभव, प्रतिक्रियाका साथ प्रश्नावली भरेर सहयोग गर्नुहुने श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ स्रोतकेन्द्रका वि.नि./स्रोतव्यक्ति तथा नमुना विद्यालयका प्र.अ./शिक्षक वर्गहरूमा हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु । यसरी नै शोधपत्र तयार गर्ने क्रममा आफ्नो अमूल्य समय दिएर सहयोग गर्नुहुने आदरणीय गुरू डा. डम्बरकुमार आङ्देम्बे ज्यूलाई हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछु ।

शोधपत्रलाई टङ्कन गर्ने क्रममा वर्ण विन्यास तथा शुद्धतालाई ख्याल गर्दै छपाइ कार्यमा सहयोग पुर्याउनु हुने बुद्ध कम्प्युटर सेन्टर, पथरीका प्रो. बुद्धराज बिष्ट लगायत सम्पूर्ण परिचित मित्रजनहरूप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु ।

शोधसार

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन: चुनौति र समाधान शीर्षकमा यो शोधपत्र तयार पारिएको छ । अध्ययनको मुख्य उद्देश्य निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था विश्लेषण गर्नु रहेको छ । यस अध्ययनले शिक्षा क्षेत्रका सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई सक्रिय बनाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कनको आधारमा पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको उद्देश्य अनुसार शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी बनाएर वर्तमान शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्ने तथा यस विषयसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण सरोकारवालाहरूलाई सहयोग पुऱ्याउने रहेको छ ।

यो अध्ययन पाँचथर जिल्ला श्री सिद्ध मा.वि. रानीगाउँ स्रोत केन्द्र अन्तर्गतका सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा सीमित रहेको छ । गुणात्मक अनुसन्धान विधिमा आधारित यो अध्ययनमा स्रोतकेन्द्रका २१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये प्राथमिक विद्यालयहरू, ती विद्यालयहरूमा कार्यरत प्र.अ., शिक्षक, वि.नि./स्रोत व्यक्ति, वि.व्य.स., शि.अ. संघलाई अध्ययनको जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ । तथ्याङ्कको स्रोतको रूपमा प्राथमिक र सहायक दुवै प्रकारका स्रोतहरूको आवश्यकता अनुसार उपयोग गरिएको छ । प्राप्त तथ्य, तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूलाई अझ स्पष्ट गर्न तालिका, स्तम्भ चित्र, वृत्त चित्र र लेखा चित्रको माध्यमबाट प्रस्तुत गर्दै व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रबाट प्राप्त तथ्याङ्क र सूचनाहरूको व्याख्या विश्लेषण गर्न तीनवटा शीर्षक र विभिन्न उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरेर यो अध्ययन पूरा गरिएको छ । वर्तमान अवस्थामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गर्न प्राथमिक तहको विगत ३ वर्षको अवस्था, कक्षा दोहोऱ्याउने दर, बीचैमा कक्षा छोड्ने दर, उत्तीर्ण दर, कार्य सञ्चयिका प्रयोग र व्यवस्थापन, प्रतिभावान विद्यार्थीहरूको कक्षोन्नति तथा मूल्याङ्कनका साधन जस्ता सूचकहरूको प्रयोग गरिएको छ । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली पूर्वाधार अध्ययनका लागि विद्यार्थी सङ्ख्या, शिक्षक सङ्ख्या, तालिम विवरण, शिक्षक विद्यार्थी अनुपात, सामग्री उपलब्धता, कक्षाकोठामा बालपुस्तकालयको व्यवस्था र प्रयोग, बसाइ व्यवस्थापन, विद्यालय र समुदायको सम्बन्ध जस्ता उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरी अलग-अलग विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययन क्षेत्रमा तालिम प्राप्त शिक्षक ७३% र नमुना विद्यालयमा ७४.२८% रहेका छन् । त्यस्तै गरी स्रोत केन्द्रको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१४ र नमुना विद्यालयहरूको शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:१९ रहेको पाइयो । विद्यार्थी बसाइ व्यवस्थापन उपयुक्त नभएको, विद्यालय समुदाय सम्बन्ध कमजोर, न्यून निरीक्षण अनुगमन जस्ता कारणले यस अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका आधारभूत अवस्था कमजोर भएको कारण यो कार्यक्रमको वर्तमान अवस्था प्रभावकारी हुन नसकेको पाइएको छ । यस अध्ययनमा आवश्यक

सामग्रीहरूको उपयुक्त समयमा उपलब्धता, शिक्षक तालिम र आपसी समन्वय जस्ता पक्षहरूलाई सूचक मानी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । यस अध्ययन क्षेत्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा आधारभूत आवश्यकताहरू अति न्यून मात्रामा पूरा भएको पाइयो भने अधिकांश आधारभूत मापदण्डहरू पूरा हुन नसकेको जस्ता चुनौतीहरू रहेको पाइयो । कार्यक्रम प्रति धेरै शिक्षकहरूको सकारात्मक धारणाको अभाव कमजोर सूचना प्रणाली, सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको कार्यक्रम प्रति न्यून लगाव, विद्यालय समुदाय बीच कमजोर सम्बन्ध, कार्यक्रमको लागि सहयोगी अन्य कार्यक्रमको अभाव, न्यून विद्यार्थी उपस्थिति जस्ता वर्तमान चुनौतीहरूको सामना गर्न सकेमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लक्ष्य अनुसार सफल गर्न सकिने देखिन्छ ।

नीति निर्माण तह तथा कार्यान्वयन तह बीच उचित समन्वय स्थापना गर्ने विद्यालयप्रति अभिभावक वर्गलाई सचेत गर्दै विभिन्न कार्यक्रममा आकर्षित गर्ने, निरीक्षण अनुगमन तथा मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन वि.नि./स्रोत व्यक्तिलाई प्रशासनिक कार्यको बोझबाट न्यूनीकरण गर्दै विशुद्ध स्रोत शिक्षक बनाइनु पर्ने, विद्यालयमा आवश्यक स्रोत साधन उचित समयमा पर्याप्त मात्रामा पुऱ्याउनु पर्ने, करार र निजी शिक्षक नियुक्ती गर्दा तालिम प्राप्तलाई मात्र नियुक्ती गर्नुपर्ने, कार्यरत शिक्षकहरूलाई निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम, कार्यरत सम्पूर्ण शिक्षकहरूलाई तालिम दिने व्यवस्था गर्ने, तालिममा सिकेका ज्ञान, सीप कक्षाकोठामा प्रयोग गर्ने वातावरण विद्यालयमा हुनुपर्ने साथै कार्य सम्पादन मूल्याङ्कन गर्दा कक्षाकोठामा आधारित अनुसन्धानात्मक कार्यलाई पदोन्नतिको आधार मान्ने व्यवस्था गर्न सकेमा वर्तमान पाठ्यक्रम र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम निर्देशिकाले निर्देशन गरे अनुरूप कार्यक्रम प्रभावकारी हुने र वर्तमान अवस्थामा रहेको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्न सकिने देखिन्छ ।

३.२.२	नमुना छनोटको सीमा	१६
३.३.	तथ्याङ्कका स्रोतहरू	१७
३.३.१	प्राथमिक स्रोत	१७
३.३.२	द्वितीय स्रोत	१७
३.४	अध्ययनका साधनहरू	१७
३.५	तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया	१७
३.६.	तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया	१८
परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल		१९-४५
४.१	निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यन्वयन अवस्था	१९
४.१.१	अध्ययन क्षेत्रको विद्यार्थी विवरण	१९
४.२	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रभावकारीता	२२
४.२.१	विगत ३ वर्षको कक्षा दोहोर्‍याउने दर	२२
४.२.२	विगत ३ वर्षको छोड्ने दर	२४
४.२.३	विगत ३ वर्षको उत्तीर्ण दर	२५
४.२.४	कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन र प्रयोग	२७
४.२.५	कक्षोन्नतीको अवस्था	२९
४.२.६	मूल्याङ्कनका साधनहरू	३०
४.३	निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका चुनौतिहरू	३३
४.३.१	विद्यार्थी सङ्ख्या	३३
४.३.२	शिक्षक सङ्ख्या र तालिम	३५
४.३.३	शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	३६
४.३.४	सामग्रीको उपलब्धता र प्रयोग	३६
४.३.५	सिकाइ उपलब्धि सूचक प्रदर्शन र प्रयोग	३७
४.३.६	कक्षाकोठामा पुस्तकालयको व्यवस्था	३८
४.३.७	बसाइ व्यवस्थापन	३९
४.३.८	विद्यालय र समुदाय सम्बन्ध	३९
४.४	निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने उपायहरू	४१
४.४.१	सूचना प्रणाली	४१
४.४.२	शिक्षक तालिम	४२

४.४.३ अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणाली	४२
४.४.४ स्रोत साधनको प्रयोग	४३
४.४.५ विद्यालय समुदाय सहयोग	४४
४.४.६ सहयोगी कार्यक्रमको अभाव	४५
४.४.७ समन्वयात्मक प्रयास	४५
परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुभावहरू	
५.१ प्राप्ति	४८
५.२ निष्कर्ष	५१
५.३ सुभावहरू	५२
५.३.१ नीति निर्माण तह	५२
५.३.२ कार्यान्वयन तह	५३
५.३.३ अनुसन्धान तह	५४
सन्दर्भ सामग्रीहरू	XII
अनुसूचीहरू	XIII-XXVII

तालिका सूची

	पृष्ठ
तालिका १ : अध्ययन क्षेत्रको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी	१९
तालिका २ : शैक्षिक सत्र २०६९ को नमुना विद्यालयको विद्यार्थी	२०
तालिका ३ : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी	२१
तालिका ४ : विगत ३ वर्षको नमुना विद्यालयहरूको कक्षा दोहोर्‍याउने दर	२३
तालिका ५ : नमुना विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको कक्षा छोड्ने दर	२४
तालिका ६ : विगत ३ वर्षको नमुना विद्यालयहरूको विद्यार्थी उत्तीर्ण दर	२५
तालिका ७ : कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन	२६
तालिका ८ : कार्यसञ्चयिका प्रयोगमा शिक्षकको प्रतिक्रिया	२७
तालिका ९ : आन्तरिक मूल्याङ्कनका साधन सम्बन्धि	२८
तालिका १० : कक्षाकार्य, गृहकार्य परीक्षण सम्बन्धि प्रतिक्रिया	३०
तालिका ११ : आचरण मापनमा प्रयोग गरिएको मूल्याङ्कन साधन	३१
तालिका १२ : परियोजना कार्यको विवरण	३१
तालिका १३ : नमुना विद्यालयमा कक्षागत विद्यार्थी विवरण (२०६९)	३२
तालिका १४ : नमुना विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक	३४
तालिका १५ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात	३५
तालिका १६ : निरन्तर मूल्याङ्कनका लागि सामग्री उपलब्धता	३६
तालिका १७ : कक्षाकोठामा सिकाइ उपलब्धि चार्ट व्यवस्थापन	३७
तालिका १८ : विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा अभिभावकको सक्रियता	३८
तालिका १९ : प्रगति विवरणको सूचना	४१
तालिका २० : नमुना विद्यालयको अनुगमन तथा निरीक्षण	४३
तालिका २१ : विद्यालय र समुदायको सहयोग	४४

चित्र सूची

	पृष्ठ
चित्र १ : अध्ययन क्षेत्रको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी	२०
चित्र २ : शैक्षिक सत्र २०६९ को नमुना विद्यालयको विद्यार्थी	२१
चित्र ३ : विगत ३ वर्षको कक्षा दोहोर्न्याउने दर	२३
चित्र ४ : विगत ३ वर्षको कक्षा छोड्ने दर	२५
चित्र ५ : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको उत्तीर्ण दर	२६
चित्र ६ : नमुना विद्यालयको कक्षागत औसत विद्यार्थी सङ्ख्या (२०६९)	३४

संक्षिप्त शब्द र तिनका पूरा रूप

आ.प्रा.शि.प.	: आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना
पा.वि.के.	: पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
प्र.अ.	: प्रधानाध्यापक
वि.नि	: विद्यालय निरिक्षक
वि.व्य.स.	: विद्यालय व्यवस्थापन समिति
रा.शि.आ.	: राष्ट्रिय शिक्षा आयोग
शि.अ.स.	: शिक्षक अभिभावक संघ
सि.उ.	: सिकाइ उपलब्धि
शै.जे.वि.के.	: शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र
रा.पा.प्रा.	: राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप
रा.शि.प.यो.	: राष्ट्रिय शिक्षा पद्धतिको योजना
BPEP	: Basic and Primary Education Project
CERID	: Research Centre for Education Innovation and Development
GER	: Gross Enrollment Rate
NER	: Net Enrollment Rate
CAS	: Continuous Assessment System

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

शिक्षा मानव विकासको आधार हो । शिक्षाले बालबालिकाहरूको शारीरिक, मानसिक, संवेगात्मक र सामाजिक विकासमा महत्वपूर्ण भूमिका खेलेको हुन्छ । त्यसकारण बालबालिकाहरूको शिक्षाको माध्यमबाट चौतर्फी विकास गरेर भविष्यका लागि आवश्यक जनशक्ति उत्पादन गर्न हरेक राष्ट्रले राष्ट्रिय हितलाई ध्यानमा राखेर शिक्षा प्रणाली अवलम्बन गरेको हुन्छ । देशमा लागू गरिएको शिक्षा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन तथा शिक्षा क्षेत्रमा देखिएका शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्न मूल्याङ्कनको विभिन्न साधन र प्रक्रिया निर्धारण गरिएको हुन्छ ।

शैक्षिक प्रक्रियामा तथ्याङ्क सङ्कलन गर्ने, विश्लेषण गर्ने, सूचनाहरूको प्रयोग गर्ने, पृष्ठपोषण प्राप्त गर्ने र पुनर्योजन गर्ने कार्य विद्यार्थी मूल्याङ्कन हो (रा.पा.प्रा., २०६३) । सामान्य अर्थमा मूल्याङ्कन शब्दले कुनै पनि व्यक्ति, वस्तु, घटना, प्रक्रिया आदिको लेखाजोखा गर्नु, गुणदोषको लेखाजोखा गर्नु भन्ने बुझिन्छ (शर्मा एण्ड शर्मा, २०६५) । कुनै पनि कार्यको निर्धारित लक्ष्य पूरा गर्ने क्रममा लक्ष्य अनुसार उद्देश्य कति पूरा भयो ? भनी कार्य प्रगति मापन गर्ने कार्य मूल्याङ्कन हो । मूल्याङ्कनबाट नै भावी कार्यलाई कसरी अगाडि बढाउने भन्ने कुराको निर्धारण गर्न सकिन्छ । तसर्थ राष्ट्रले देशको शिक्षा प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन पाठ्यक्रमको महत्वपूर्ण अङ्गको रूपमा मूल्याङ्कन प्रक्रियाको स्पष्ट खाका निर्धारण गरेको हुन्छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली भनेको विद्यार्थीहरूले ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति पक्षमा पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेअनुसारको प्रगतिको नियमित लेखाजोखा गर्ने औपचारिक पद्धति हो । यसमा विभिन्न विधि र प्रविधिहरू अपनाइन्छ । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रक्रियाको मुख्य उद्देश्य पठन-पाठनसँगै विद्यार्थीहरूको सिकाइको स्तर पत्ता लगाई कम सिकेका विद्यार्थीहरूका लागि सुधारात्मक शिक्षण वा व्यक्तिगत रूपमा विशेष ध्यान दिएर सिक्न प्रोत्साहन गर्नु हो । यो कक्षा शिक्षणको प्रत्येक क्रियाकलापसँगै आवश्यकता अनुसार निरन्तर रूपमा सञ्चालन गरिन्छ । यसको मूल्याङ्कन प्रक्रियामा कक्षाकार्य सहभागिता, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तन तथा सिर्जनात्मक कार्यलाई आधार मानेर विद्यार्थीको दैनिक मूल्याङ्कन गरिन्छ । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली निर्माणात्मक उद्देश्यका लागि अपनाइन्छ ।

विगतको मूल्याङ्कन प्रणाली परीक्षा प्रणालीमा निर्भर रहेको र त्यस्तो मूल्याङ्कन प्रणालीले विद्यार्थीमा त्रास पैदा गरेको जसले गर्दा विद्यार्थीले बीचैमा कक्षा छोड्नेदर बढिरहेको, अनुत्तीर्ण दर बढेको, कक्षा दोहोर्‍याउने दर बढी हुने गरेको आदि समस्या रहेकोले यस स्थितिमा सुधार ल्याउने एउटा मुख्य कसी निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली भएको ठहर गरी शैक्षिक सत्र २०५६।०५७ देखि परीक्षणको रूपमा लागू भएको छ । यसर्थ विद्यमान मूल्याङ्कन प्रणालीमा सुधार गरी विद्यार्थीमा परीक्षाको भय न्यून गरेर उपलब्धि दर बढाउन विद्यालय भर्ना भएका विद्यार्थीलाई विद्यालयमा टिकाइ राख्न, सहजै देखिने भर्नादर (GER) र खुद भर्नादर (NER) बीच सन्तुलन कायम गर्न र कक्षा छोड्ने दर घटाउन निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी हुने हुनाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिएको छ। त्यसका साथै यो मूल्याङ्कन पद्धतिले विद्यार्थीको व्यक्तित्व निर्माणमा सही मार्गदर्शन गर्न शिक्षकलाई मद्दत गर्दछ । शिक्षकमा आवश्यक योग्यता, दक्षता र सीपको विकास गरी शिक्षणलाई अझ प्रभावकारी बनाउन समेत यो पद्धति उपयोगी छ । यस कार्यक्रमको सही कार्यान्वयनले अधिक विद्यार्थी असफल हुने गरेको अवस्थामा पनि सुधार ल्याउन सकिने साथै विद्यालयको शिक्षण सिकाइमा सुधार ल्याउनका लागि विद्यार्थीको शिक्षण-सिकाइ र मूल्याङ्कन दुवै प्रक्रियामा सम्बन्धित अभिभावकहरूलाई जिम्मेवारीका साथ विद्यालयको गतिविधिसँग नजिकको सम्बन्ध राख्न समेत यसले मद्दत गर्छ भन्ने दार्शनिक विश्वासका साथ यो कार्यक्रम लागू भएको पाइन्छ (पौडेल, २०६३) ।

रा.शि.प.यो. २०२८ ले प्राथमिक शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउन मूल्याङ्कन कार्यलाई व्यवस्थित गर्नुपर्ने कुरा उल्लेख गरेको छ । यस योजना अनुसार मूल्याङ्कन कार्यलाई व्यवस्थित गर्न आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रियामा जोड दिँदै विद्यार्थी प्रगति विवरण राख्नु पर्ने व्यवस्था गरेको भए तापनि मूल्याङ्कन प्रभावकारी हुन नसकेकोले अझ व्यवस्थित गर्न वि.सं. २०३५ मा प्राथमिक तहको आन्तरिक मूल्याङ्कनको रूपमा तीनवटा त्रैमासिक परीक्षा लिनुपर्ने र कार्यको निरीक्षण निरन्तर गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको पाइन्छ (जबरा, श्रेष्ठ, रञ्जितकार, २०६०) ।

शिक्षण सिकाइ कार्यलाई प्रभावकारी र व्यवहारिक बनाउने क्रममा रा.शि.प.यो. २०२८ को मध्यावधि मूल्याङ्कन २०३२ देखि नै निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा जोड दिएको पाइन्छ । तर पनि विद्यार्थीमा परीक्षाको भयबाट कक्षा छोड्ने दर, उत्तीर्णदर न्यून रहने, कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थी संख्या बढी हुने जस्तो शैक्षिक क्षतिमा सुधार ल्याउने उद्देश्यले वि.सं. २०४२/०४३ मा प्राथमिक शिक्षा परियोजना (BPEP) लागू गरियो र ४० जिल्लामा विस्तार गरियो र यसको मध्यावधि मूल्याङ्कनबाट परियोजनाले अङ्गीकार गरेको विद्यार्थी मूल्याङ्कनले सकारात्मक परिणाम दिएको

हुँदा आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना (BPEP-II) तर्जुमा गरी पुनः २०५६।०५७ देखि लागू गरियो । यसरी रा.शि.प.यो २०२८ बाट प्रारम्भ भएको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ को प्रतिवेदनमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन पद्धतिको सिफारिस गरेको पाइन्छ (रा.शि.आ. प्रतिवेदन, २०४९) ।

वि.सं. २०५६/५७ मा (BPEP-II) कार्यान्वयन पश्चात नेपालमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अवधारणा सुरु भएको पाइन्छ । उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ ले प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको माध्यमबाट उदार कक्षोन्नति गर्नुपर्ने उल्लेख गरेको भए पनि व्यवहारिक रूपमा भने प्राथमिक पाठ्यक्रम २०६३ पछि मात्र लागू भएको पाइन्छ (पा.वि.के., २०६३) ।

प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ (१-३ कक्षा) अनुसार विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको सैद्धान्तिक दृष्टिकोणको रूपमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली स्थापित भएको छ । प्राथमिक तहको वर्तमान पाठ्यक्रम अनुसार विद्यार्थीले सिकाइ उपलब्धि प्राप्त गर्न सके नसकेको सूचकका आधारमा निरन्तर मूल्याङ्कन गरी उदार कक्षोन्नतिको माध्यमबाट कक्षा चढाउँदै लैजाने स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ (पा.वि.के., २०६२) ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली निर्माणात्मक/सुधारात्मक शिक्षण सिकाइका लागि प्रयोग गरिन्छ । शिक्षण सिकाइ सँग-सँगै मूल्याङ्कन गरेर तत्काल पृष्ठपोषण दिँदै जाने हुनाले थप सिकाइतर्फ प्रेरित गर्न सकिन्छ । प्रत्येक विद्यार्थी कार्यको कार्यसञ्चयिका (Port folio) मा पाठगत प्राप्त गरेको सिकाइ उपलब्धि राखेर तयार गरेको प्रगति विवरण प्रत्येक महिना अभिभावकलाई जानकारी दिने व्यवस्था गरिएको छ । कक्षा १-७ सम्म निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका आधारमा उदार कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । कम उपस्थिति र न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि प्राप्त नगरेका विद्यार्थीहरूका लागि पुनः सिकने अवसर दिने गरी सम्बन्धित शिक्षक, अभिभावक र प्र.अ. को निर्णयबाट कक्षोन्नति गर्ने व्यवस्था छ । मूल्याङ्कनको साधनहरू सम्बन्धित प्रत्येक विषयको विस्तृतीकरणमा नै सङ्केत गरिएको छ। विद्यार्थीले प्राप्त गरेको प्रगतिको आधारमा क, ख र ग मा अक्षराङ्क (Letter Grading) गर्ने व्यवस्था गरिएको छ । विविध सिकाइ उपलब्धि विद्यार्थीहरूका लागि उपयुक्त हुने खालका मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाइनेछ । वर्तमान पाठ्यक्रम लागू भएको ५ वर्षपछि तहगत उद्देश्यका आधारमा विद्यार्थीको उपलब्धिको मूल्याङ्कन गरी शिक्षाको गुणस्तरको लेखाजोखा गरिनेछ (पा.वि.के., २०५६) ।

यसैगरी वाग्ले र कार्की (२०५७) का अनुसार उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ मा कक्षा दोहोर्‍याउने र बीचैमा कक्षा छोड्ने प्रवृत्तिबाट उत्पन्न शैक्षिक क्षतिलाई कम गर्न र विद्यार्थीको स्वभाविक रूपमा तल्लो कक्षाबाट माथिल्लो कक्षामा उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्ने र उदार कक्षोन्नतिको व्यवस्था गर्दा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अवलम्बन गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । विद्यालय शिक्षाको प्रस्तावित कार्यनीति र कार्यक्रमको अवधारणा पत्र २०५८ मा समेत प्रा.वि. तहको १-५ कक्षामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्नुपर्ने कुरामा जोड दिएको छ । यसै अनुसार शैक्षिक सत्र २०५६।५७ देखि नेपाल सरकारले अनिवार्य प्राथमिक शिक्षा लागू गरेको ५ विकास क्षेत्रका १/१ वटा जिल्ला (इलाम, चितवन, स्याङ्गा, सुर्खेत र कञ्चनपुर) मा परीक्षणको रूपमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गरियो । यसलाई प्रभावकारी बनाउने ढङ्गबाट कार्यान्वयन गराउन प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ निर्माण गरी शैक्षिक सत्र २०६१ देखि अधिराज्यभर कक्षा १ देखि लागू गर्ने र क्रमशः २०६५ सालसम्ममा ५ कक्षासम्म परीक्षणका रूपमा देशभर लागू गर्ने योजना रहेको छ । हाल कक्षा १ देखि ३ सम्म पूर्ण रूपमा देशभर यो कार्यक्रम अन्तर्गत निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू भएको अवस्था छ ।

ज.ब.रा., श्रेष्ठ र रञ्जितकार (२०६२) का अनुसार निरन्तर मूल्याङ्कन विद्यार्थीले गरेका प्रगतिको नियमित लेखाजोखा गर्ने परिपाटी हो । सो मूल्याङ्कनका लागि विभिन्न विधि र पद्धति अपनाउनु पर्ने हुन्छ । यो सिकाइको एउटा अभिन्न अङ्ग हो । आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम अन्तर्गत प्राथमिक तहका अधिल्ला तीनवटा कक्षाहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन विद्यार्थी अभिलेख फारामका आधारमा अक्षराङ्क निर्धारण गरेर उदार कक्षोन्नतिको नीतिलाई योजनाबद्ध ढङ्गले कार्यान्वयन गर्दै माथिल्लो कक्षामा चढाउने उल्लेख गरिएको छ । उदार कक्षोन्नतिको आधारको रूपमा माथिल्लो कक्षामा जान उमेर पुगेको, ७०% हाजिरी भएको, सम्बन्धित पढाइ, लेखाइप्रति अभिभावकले विद्यालयमा जानकारी लिने गरेको र सम्बन्धित शिक्षकले माथिल्लो कक्षामा आएका सबै विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) अध्ययन गरेको हुनु पर्नेछ । त्यस्तै कक्षा छोड्ने, कक्षा दोहोर्‍याउने सङ्ख्या न्यून गर्ने तथा प्रभावकारी शिक्षण सिकाइको उपयोग गर्ने, जेहेन्दार विद्यार्थीका लागि प्रोत्साहन र कमजोर विद्यार्थीका लागि विशेष पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै तत्कालीन शैक्षिक क्षति न्यून गर्ने उद्देश्य उल्लेख गरिएको छ भने कार्यनीतिका रूपमा प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका राख्ने, दैनिक, साप्ताहिक, पाक्षिक, मासिक तथा चौमासिक रूपमा मूल्याङ्कन गरी प्राप्त सिकाइ उपलब्धि कार्यसञ्चयिकामा राखिनेछ । त्यस्तै सम्बन्धित कक्षामा प्राप्त हुन नसकेको सिकाइ उपलब्धि माथिल्लो कक्षामा आर्जन गराउने र कक्षा सङ्ख्या र शिक्षक सङ्ख्या बराबर भएको

अवस्थामा कक्षा शिक्षण लागू गरिनेछ, भनी उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै कार्यक्रमको रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन र कार्यसञ्चयिकाको व्यवस्थापन, शिक्षक तालिम तथा शैक्षिक सामग्री निर्माण र वितरण गर्ने कार्यक्रम रहेको उल्लेख गरिएको छ । यसरी नै मूल्याङ्कन प्रक्रिया र कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापनमा विद्यार्थीको प्रगति विवरण कार्ड र विद्यार्थीहरूले गरेका नमुना कार्यहरूको व्यवस्थित तवरले राखिएको हुन्छ । विद्यार्थी प्रगति कार्डको आधारमा जानकारी गराई विद्यालय र अभिभावक बीच सम्पर्क कायम गरिनेछ । पढाइ, लेखाइ, लिखित परीक्षा, मौखिक प्रश्नोत्तर, अन्तरवार्ता, अवलोकन, समस्या समाधान तथा फाइल अध्ययन आदिलाई सम्बन्धित शिक्षकले मूल्याङ्कनको माध्यम बनाउनु पर्नेछ । सिकाइ उपलब्धि सूचक फाइल भएको प्रगति विवरण कार्ड समावेश गरिनेछ । फाइल प्रगति विवरण कार्डमा उल्लिखित सिकाइ उपलब्धि सूचकसँग सम्बन्धित विद्यार्थीको नमुना कार्यहरू रहनेछन् । यी कार्यहरूलाई विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको प्रमाण मानिने र खाली ठाउँमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिमा शिक्षकको टिप्पणी राख्ने उल्लेख गरिएको छ । प्रत्येक चौमासिकको अन्त्यमा कार्यसञ्चयिका, संलग्न विद्यार्थीहरूको कार्य र शिक्षकको टिप्पणीको आधारमा सिकाइ उपलब्धिको अक्षराङ्क गरेर प्रगति विवरणलाई अद्यावधिक गरिन्छ । अभिभावकलाई चौमासिक रूपमा विद्यालयमा बोलाई जानकारी दिने र राय लिने व्यवस्था गरेर कक्षा चढाउँदा विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका पनि माथिल्लो कक्षामा लगिने हुँदा विद्यार्थीको स्तर उपल्लो कक्षामा पठनपाठन गर्न सजिलो हुने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

शैक्षिक कार्यक्रमको वास्तविक कार्यान्वयन स्थल विद्यालय हो । तसर्थ विद्यालयहरूमा शैक्षिक कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा देखिएका व्यवहारिक समस्याहरू पहिचान गरी समाधानका उपायहरू पत्ता लगाएर प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्दै जानुपर्ने हुन्छ । यसैक्रममा श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ, पाँचथर स्रोतकेन्द्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्थाको सुक्ष्म अध्ययन गरी त्यसबाट प्राप्त समस्या र समाधानका उपायहरूको पहिचान गर्ने उद्देश्यले यो शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

१.२ समस्याको कथन

नेपालमा शिक्षालाई व्यवहारिक र प्रभावकारी बनाउने क्रममा विशेषतः वि.सं. २००७ सालको प्रजातन्त्र प्राप्तपछि विद्यालयहरू संख्यात्मक रूपमा बढ्न थाल्यो तर गुणात्मक पक्ष भने कमजोर भएको हुँदा शैक्षिक गुणस्तर वृद्धि र व्यवस्थित गर्ने उद्देश्यले समय समयमा विभिन्न समिति, परियोजना, आयोग बने र प्रतिवेदन पेश गरियो र ती प्रतिवेदनका सुझावहरू कार्यान्वयन

गरियो । यसै क्रममा आधारभूत प्राथमिक शिक्षा परियोजना (BPEP-I) ले विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवस्थित र प्रभावकारी बनाउन, आवधिक परीक्षा प्रणालीको विद्यार्थीमा रहने भय-त्रासबाट मुक्त गराई सहजै देखिने भर्नादर (GER) र खुद भर्नादर (NER) बीच सन्तुलन कायम गरेर वर्तमान शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्न प्राथमिक तहमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा जोड दिनुपर्ने उल्लेख गरेको छ र उदार कक्षोन्नतिको अवधारणालाई अगाडि सारेको देखिन्छ । यसरी नै आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षा परियोजना (BPEP-II) को कार्यान्वयन अवधिपछि भएको यस परियोजनाको मूल्याङ्कनबाट प्राथमिक तहमा प्रचलित मूल्याङ्कन प्रणालीको कारणबाट कक्षा दोहोर्‍याउने दर, कक्षा छोड्नेदर बढी भएको छ । यस प्रकारको शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गर्ने उद्देश्यले प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ लागू गरिएको छ । यो पाठ्यक्रमले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई शिक्षण सिकाइ प्रक्रियाको अभिन्न अङ्गको रूपमा लागू गर्नुपर्ने र शैक्षिक सत्र २०६५ सम्ममा ९९% शिक्षकहरूलाई तालिम दिइसक्ने लक्ष्य रहेको छ । प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम लागू भएको सातौँ शैक्षिक सत्र वित्तिसक्दा पनि विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रिया परम्परागत आवधिक परीक्षा प्रणालीमा पूर्ण रूपमा सुधार आउन नसकेको अवस्था विभिन्न तथ्याङ्कहरूले स्पष्ट गरेको छ । तालिम प्राप्त शिक्षकहरूले विभिन्न कठिनाइहरू देखाउँदै निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अपरिहार्य आधार कार्यसञ्चयिका (Port folio) पूर्ण रूपमा कार्यान्वयनमा नल्याएको अवस्था छ ।

पाँचथर जिल्लामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था अध्ययनबाट त्यहाँ देखिएका चुनौतीहरूको अध्ययन गरेर निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयनमा देखिएका वर्तमान समस्याहरूको पहिचान गर्ने र समाधानका उपायहरू पत्ता लगाएर प्राथमिक तहको शिक्षण-सिकाइलाई वर्तमान शैक्षिक नीति अनुरूप अभि सशक्त र प्रभावकारी बनाउनको लागि यो शोधपत्र तयार गरिएको छ ।

१.३ अध्ययनको औचित्य

यस शोधपत्रको अध्ययनले शिक्षण सिकाइसँग सम्बन्धित विविध पक्षहरूलाई फाइदा पुग्नेछ । यस अध्ययनले शिक्षकहरूलाई पाठ्यक्रमबाट निर्देशित मूल्याङ्कन प्रक्रियालाई व्यवहारिक बनाउन सहयोग गर्नेछ । अभिभावक वर्गलाई आफ्ना बालबालिकाहरूको प्रगति विवरण जानकारी गराइने हुँदा आफ्ना बालबालिकाहरूको सम्पूर्ण प्रगति थाहा हुने हुँदा उनीहरूलाई उत्प्रेरित गर्न र दायित्वबोध गराउन मद्दत गर्नेछ । यसैगरी शिक्षण सिकाइसँग सम्बन्धित प्र.अ., शिक्षक, स्रोतव्यक्ति, विद्यालय निरीक्षकलाई निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन गर्न

शिक्षण सिकाइ कार्यलाई कार्यान्वयन तहमा नै प्रभावकारी भए नभएको अनुगमन गरी पृष्ठपोषण प्रदान गर्न सहयोग पुग्छ । शिक्षकवर्गमा प्रत्येक विद्यार्थीहरूको ज्ञान, सीप र अभिवृत्तिको जानकारी हुने हुँदा व्यक्तिगत रूपमा नै पृष्ठपोषण प्रदान गरी सिकाइप्रति उत्प्रेरित गर्न सहयोग पुग्छ । त्यस्तै कार्यान्वयन तहमा नै अनुगमन कर्ताहरूलाई निरीक्षण तथा अनुगमन गर्न ठोस आधार प्राप्त हुनेछ, भने मूल्याङ्कन प्रक्रियामा संलग्न सबै पक्षलाई प्रत्येक विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) को अध्ययनबाट विद्यार्थीको सम्पूर्ण पक्षको प्रगति विवरणको मूल्याङ्कनबाट शिक्षण-सिकाइ कार्यलाई निरन्तर सुधारात्मक ढङ्गबाट पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्य प्राप्तितर्फ अगाडि बढाउन महत्वपूर्ण सहयोग पुऱ्याउँदै वर्तमान शैक्षिक क्षति न्यूनीकरण गरी शैक्षिक उपलब्धि वृद्धि गर्दै विद्यालयहरू लाभान्वित हुने अपेक्षा गरिएको छ ।

यस अध्ययनले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको बारेमा अध्ययन गर्न इच्छुक तथा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीसँग सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई समेत प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपमा सहयोग पुऱ्याउने अध्ययनको औचित्य रहेको छ ।

१.४ अध्ययनको उद्देश्य

यस अध्ययनका उद्देश्यहरू देहायबमोजिम रहेका छन् :

- (क) सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको अवस्था पहिचान गर्नु ।
- (ख) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारीता लेखाजोखा गर्ने ।
- (ग) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको चुनौतिहरू पत्ता लगाउनु ।
- (घ) निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयनमा देखिएका चुनौतिहरू समाधान गर्ने उपायहरू सुझाउने ।

१.५ अनुसन्धानका प्रश्नहरू

देहाय बमोजिमका प्रश्नहरूको उत्तर खोज्ने प्रयास यस अनुसन्धानले गरेको छ:

- (क) सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था कस्तो छ ?
- (ख) कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापनमा सम्बन्धित सरोकारवालाहरूको धारणा कस्तो छ ?
- (ग) के विद्यालयहरूमा कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित रूपमा राखिएको छ ?

- (घ) के सबै शिक्षकहरूले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाएका छन् ?
- (ङ) के निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाउन शिक्षकहरूलाई सहयोग प्रयाप्त छ?
- (च) के शिक्षकहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोगमा समस्याहरू भोगिरहेका छन् ?

१.६ अध्ययनको परिसीमा

यो अध्ययन मेची अञ्चल पाँचथर जिल्लाका स्रोतकेन्द्रहरू मध्ये जिल्लाको मध्य भागको दुर्गम पहाडी स्थानमा अवस्थित श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ स्रोतकेन्द्र सुविधाजनक नमुना छनोट विधिबाट छनोट गरिएको छ ।

यस स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका २१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये प्राथमिक तहमा सीमित रहेको छ । यस केन्द्र अन्तर्गतका प्राथमिक विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्थामा केन्द्रित रहेको छ । यो अध्ययन शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ को प्राप्त तथ्याङ्क र सूचनाको आधारमा व्याख्या, विश्लेषण तथा चित्र प्रस्तुत गरी सीमित स्रोत, साधनमा आधारित भई यो अध्ययन कार्यलाई सम्पन्न गरिएको छ । यस अध्ययनमा अध्ययन क्षेत्रका २१ वटा विद्यालयहरू मध्ये प्राथमिक तहका ५ वटा विद्यालयहरू सामान्य सम्भावनायुक्त नमुना छनोट विधिबाट छनोट गरिएका छन् । ती विद्यालयहरूको शिक्षण-सिकाइ र प्रक्रियामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्थालाई सत्य-तथ्य र सूचनामा आधारित भई वास्तविकता प्रकाश पारिएको छ । त्यसकारण यस अध्ययनको निष्कर्षलाई देशको पहाडी ग्रामिण क्षेत्रहरूमा सामान्यीकरण गर्न सकिनेछ ।

१.७ शब्दावली र परिभाषा

कार्यसञ्चयिका	: निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रगतिसूचक फायल
निर्देशिका	: निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम निर्देशिका
प्रधानाध्यापक	: शिक्षा ऐन २०२८ को नियम ९३ बमोजिम नियुक्त शिक्षक
प्राथमिक विद्यालय	: कक्षा १ देखि ५ कक्षासम्म विद्यालय सञ्चालन गर्ने अनुमति प्राप्त सामुदायिक विद्यालय ।
सामुदायिक विद्यालय	: नेपाल सरकारबाट नियमित रूपमा अनुदान पाउने गरी अनुमति प्राप्त विद्यालय ।

शिक्षक	: विद्यालयको अध्यापक
अभिभावक	: विद्यालयमा अध्ययनरत विद्यार्थीका अभिभावक भनी विद्यालयको अभिलेखमा जनिएका व्यक्ति ।
निरीक्षक	: विद्यालयको निरीक्षण गर्न तोकिएको कर्मचारी ।
शैक्षिक सत्र	: विद्यालयमा अध्ययन अध्यापन गराइने वार्षिक अवधि ।
सिकाइ उपलब्धि	: पाठ्यक्रममा निर्धारित विषयगत विद्यार्थीले एक शैक्षिक सत्रमा पूरा गर्नुपर्ने ज्ञान, सीप र अभिवृत्ति
स्रोतकेन्द्र	: शिक्षा नियमावली बमोजिम निश्चित क्षेत्रभित्रका विद्यालयहरूको शैक्षिक गतिविधिहरू सहजीकरण गर्न तोकिएको शैक्षिक केन्द्र ।

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन

शोधकर्तालाई सम्बन्धित साहित्यको अध्ययन अनुसन्धान गरी शोधपत्रको गहिराइसम्म पुगेर शोधपत्रलाई बलियो आधार प्रदान गर्न सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले ठूलो सहयोग पुग्दछ । यसैक्रममा यस शोधपत्रलाई व्यवस्थित गर्न अनुसन्धान कर्ताबाट विभिन्न शैक्षिक प्रतिवेदन, प्राथमिक पाठ्यक्रम, विभिन्न सन्दर्भग्रन्थहरू, विभिन्न विद्वानहरूबाट लिखित सान्दर्भिक पुस्तक, लेख, रचना तथा सन्दर्भ ग्रन्थहरूको अध्ययन गरी प्राप्त निष्कर्षहरूलाई निचोडका रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

ज.ब.रा., श्रेष्ठ र रञ्जितकार (२०६०) का अनुसार रा.शि.प.यो. २०२८ ले विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई व्यवस्थित गर्न आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रक्रियामा जोड दिएको, नियमित रूपमा कक्षाकार्य, गृहकार्य, विद्यार्थी प्रगति विवरण राख्नुपर्ने, विद्यार्थीको नतिजा, विद्यार्थी प्रगति कार्ड सहित दिनुपर्ने, उपयुक्त र स्तरयुक्त प्रश्नपत्रको विकास गर्नुपर्ने, प्राथमिक तहको प्रत्येक कक्षामा २५% अङ्क आन्तरिक परीक्षाबाट जोड्नु पर्ने जस्ता आन्तरिक मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सशक्त गर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यस कार्यलाई प्रभावकारी बनाउन एस.एल.सी. वा सो सरह उत्तीर्ण गरेका र नर्मल तालिम प्राप्त व्यक्तिलाई शिक्षक नियुक्ती गर्ने र थप तालिमको व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

अर्याल, निरौला र कोइराला (२०६४) का अनुसार रा.शि.प.यो. २०२८ को पूर्णावधि मूल्याङ्कन २०३७ ले १२% तालिम प्राप्त शिक्षक संख्यामा वृद्धि भए तापनि पूर्णावधि योजनाको मूल्याङ्कन टोलीले मूल्याङ्कन प्रणाली कमजोर भएको महशुस गर्दै तालिम प्राप्त शिक्षकहरूबाट समेत गुणात्मक शिक्षामा आवश्यक योगदान गर्न नसकेको देखिन्छ ।

ज.ब.रा., श्रेष्ठ, रञ्जितकार (२०६०) का अनुसार राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०४९ को सुझाव नं. १४ मा विद्यार्थी मूल्याङ्कनको सन्दर्भमा “प्राथमिक कक्षाका बालबालिकाहरूको मूल्याङ्कन गर्ने परिपाटी बसाल्नु पर्छ । यसो गर्दा गृहकार्य, मौखिककार्य र अतिरिक्त क्रियाकलापमा संलग्नताका साथै पाठको अन्त्यमा कक्षा परीक्षा लिई सोको अभिलेख राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्छ” । यसरी नियमित रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्नुपर्छ भनी उल्लेख गरे अनुरूप प्राथमिक शिक्षा

पाठ्यक्रम २०४९ ले विद्यार्थी मूल्याङ्कन शिक्षणसिकाइ प्रक्रियालाई सवलीकृत गर्नका निमित्त हुनेछ भन्ने धारणा लिएको पाइन्छ ।

पा.वि.के., (२०६३) मा प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ अनुसार प्राथमिक तहमा विद्यार्थीको मूल्याङ्कन औपचारिक र अनौपचारिक दुवै तरिकाले नियमित रूपमा गर्नुपर्ने, विद्यार्थी प्रगति विवरण नियमित रूपमा शिक्षक अभिभावक तथा प्रशासन बीच आदन-प्रदान गर्ने, विकेन्द्रीकृत ढङ्गबाट विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने र तहगत गुणस्तर कायम गर्नका लागि प्राथमिक तहको अन्त्यमा जिल्लागत रूपमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको पाइन्छ ।

शर्मा एण्ड शर्मा, (२०६५) का अनुसार प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०४९ ले व्यवस्था गरेको मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन सम्बन्धमा देखिएका कठिनाइहरू, उच्चस्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ ले स्पष्टताका साथ किटानी गरेको छ । विद्यार्थी मूल्याङ्कनका सबै साधनहरू क्रियाशील नबनाइनु, शिक्षकहरूमा आधुनिक मूल्याङ्कन प्रक्रिया सम्बन्धी ज्ञानको कमी हुनु, तालिम प्राप्त शिक्षकले पनि सिकेका ज्ञान, सीप प्रयोगमा नल्याइनु, परीक्षामुखी शिक्षण प्रक्रिया अवलम्बन गर्नु, व्यक्तिगत विभिन्नतालाई बेवास्ता गरी मूल्याङ्कन गरिनु, मूल्याङ्कन प्रक्रिया अवैज्ञानिक परीक्षा प्रणालीमा निर्भर हुनु, मूल्याङ्कन प्रणालीले कण्ठ गर्ने परिपाटीलाई प्राथमिकता दिइनु, पाठ्यक्रम र मूल्याङ्कन गर्ने निकाय बीच समन्वयको अभाव हुनु आदि प्रमुख समस्याहरूको रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यसरी नै उच्च स्तरीय राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन २०५५ ले पनि परीक्षा सञ्चालन र पाठ्यक्रम निर्माण बीच तालमेल गर्नुपर्ने, विकेन्द्रीकरणलाई व्यवहारिक र वास्तविक रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने, शिक्षक तालिमको विशेष रूपमा व्यवस्था गर्नुपर्ने, विद्यालयहरूको सबै सुविधाहरूको अनुगमन गर्ने निकायको स्थापना गर्नुपर्ने, विद्यार्थी मूल्याङ्कनका सबै साधनहरूको उचित रूपमा प्रयोग गर्नुपर्ने र अक्षराङ्क प्रणाली लागू गर्नुपर्ने सिफारिस गरिएको छ ।

अर्याल, निरौला र कोइराला, (२०६४) का अनुसार तीन वर्षीय अन्तरिम योजना २०६४-२०६७ का अनुसार आधारभूत तथा प्राथमिक शिक्षालाई प्रभावकारी बनाउन अपनाइएको शैक्षिक विकेन्द्रीकरणको सिद्धान्त व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन हुन नसकेको अवस्था छ । यस योजनाको रणनीतिमा आधारभूत तहको शिक्षालाई निःशुल्क, सर्वसुलभ र अनिवार्य बनाउँदै लैजाने, गुणस्तरीय शिक्षाका लागि न्यूनतम आधार ज्ञान र सिकाइ उपलब्धि निर्धारण गरी समानान्तर शिक्षाको प्रत्याभूति गर्ने, प्राथमिक तहको शिक्षण सिकाइलाई प्रभावकारी र उपलब्धिमूलक बनाउन विद्यालयहरूलाई बालमैत्रीपूर्ण वातावरण सिर्जना हुने व्यवस्था गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ ।

ज.ब.रा., श्रेष्ठ, रञ्जितकार, (२०६२) का अनुसार प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम २०६२ ले प्राथमिक तहको शिक्षण सिकाइलाई परिणाममुखी बनाउन निर्माणात्मक मूल्याङ्कन पद्धतिको आधारमा विद्यार्थीको सिकाइलाई सुनिश्चित गरिनेछ । यसका लागि शिक्षकले विद्यार्थीको व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धिका आधारमा पटक-पटक सिकाइ अवसर प्रदान गर्नुपर्ने, विद्यार्थीको कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, व्यवहार परिवर्तन, सिर्जनात्मक कार्य र हाजिरी आदिका माध्यमबाट विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) राख्नु पर्ने, निरन्तर मूल्याङ्कन पद्धतिको आधारमा विद्यार्थीहरूको व्यवहार परिवर्तनलाई आधार मानी उदार कक्षोन्नति गर्नुपर्ने र उदार कक्षोन्नतिको मापदण्ड पूरा नगर्ने वा अधिकतम उपस्थिति भएका र न्यूनतम सिकाइ उपलब्धि प्राप्त नगरेका विद्यार्थीहरूका लागि पुनः सिकने अवसर प्रदान गरी सम्बन्धित शिक्षक, अभिभावक र प्र.अ. को संयुक्त निर्णयबाट कक्षोन्नति गर्न सकिने व्यवस्था उल्लेख छ । त्यसै गरी कक्षा ४ र ५ मा ५०% वार्षिक परीक्षा र ५०% निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीबाट विद्यार्थीको लेखाजोखा गरी यी दुवै मूल्याङ्कनको आधारमा कक्षोन्नति गर्ने, लिखित परीक्षाको उत्तीर्णाङ्क ४०% हुने छुट्टै उत्तीर्ण हुनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ ।

कार्की (२०६६) ले तयार पार्नु भएको सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रयोग शीर्षकको शोधपत्रमा विराटनगर उपमहानगरपालिका जस्तो सुविधा सम्पन्न र शिक्षित मानिसहरूको बाहुल्यता रहेको क्षेत्रको विद्यालयहरू जहाँ शतप्रतिशत तालिम प्राप्त शिक्षकहरू अध्यापनरत छन्, त्यस्तो क्षेत्रमा समेत शैक्षिक सत्र २०६५ मा ८.६% विद्यार्थी कक्षा दोहोर्‍याउने, ९.६४% विद्यार्थी बीचमा कक्षा छोड्ने अवस्था रहेको उल्लेख गरिएको छ । त्यस्तै गरी कक्षा १ मा ८१ जना विद्यार्थी रहेको छ । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मान्यता १:३० को शिक्षक विद्यार्थी अनुपात अनुसार व्यवहारिक रूपमा व्यवस्थापन गर्न नसकिएको पाइएको छ । ४०% विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका (Portfolio) बाकसमै राखिएको, १०% कक्षाकोठामा राखिएको पाइयो । ४०% विद्यालयहरूले शैक्षिक सत्रको अन्त्यमा मात्र कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गर्ने गरेको उल्लेख गर्नु भएको छ । यस प्रकार सुविधा सम्पन्न १००% तालिम प्राप्त शिक्षकहरू भएको सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा पनि निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा धेरै चुनौतीहरू रहेको स्पष्ट देखाइएको छ । अर्कातिर निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यक्रम निर्देशिका अनुसार विद्यालयहरूमा व्यवस्था नहुँदा कार्यान्वयन प्रक्रियामा समस्या भएको छ । निर्देशिका अनुसार शिक्षक विद्यार्थी अनुपात कायम गर्नुपर्ने, कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन तालिम प्रदान गर्नुपर्ने, नियमित अनुगमन व्यवस्था हुनुपर्ने, कार्यसञ्चयिकाको लागि प्रत्येक कक्षामा एक दराज व्यवस्थित गर्नुपर्ने जस्ता महत्वपूर्ण सुझावहरू प्रस्तुत गरिएको छ ।

माथि उल्लिखित निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनका समस्याहरू सम्पूर्ण सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूको भएको र सुविधा सम्पन्न स्थान, शतप्रतिशत तालिम प्राप्त शिक्षक भएको अवस्थामा पनि निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन अवस्था विकराल भएको हुँदा यो समस्याबाट पाँचथर जिल्लाका सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूको सरकारी सेवा सुविधा कार्य नीति समान भएको हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा देखिएका चुनौतीहरूको अध्ययन गर्न यस शोधपत्रले पर्याप्त मार्ग निर्देशन गर्ने देखिन्छ ।

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका

यस अध्ययनलाई पूरा गर्न तथ्य, तथ्याङ्क र सूचनाहरूलाई विश्लेषण गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसका लागि सम्बन्धित विद्वानहरूले प्रतिपादन गरेका सैद्धान्तिक खाका र प्राथमिक शिक्षा विकासका लागि विभिन्न संघ संस्था तथा आयोगहरूबाट गरिएका अध्ययनहरू, तिनले स्थापना गरेका विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी विभिन्न अवधारणाहरूलाई अध्ययनको सैद्धान्तिक खाकाको रूपमा प्रयोग गरिएको छ । यस अध्ययनलाई पूर्णता दिन अवलम्बन गरिएका मूल्याङ्कन सम्बन्धी सिद्धान्तहरू निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्क्राइभेन (Scriven-1967) का अनुसार मूल्याङ्कन निर्माणात्मक (Formative) र निर्णयात्मक (Summative) गरी २ प्रकारको हुन्छ । निर्माणात्मक मूल्याङ्कन सुधारात्मक प्रकृतिको हुन्छ । मूल्याङ्कन कुनै सैद्धान्तिक योजना कार्यान्वयनको सिलसिलामा पाठ्यक्रमले तोकेको शिक्षण-सिकाइ क्रियाकलाप सञ्चालन गर्ने क्रममा नै निरन्तर रूपमा विद्यार्थीको सिकाइ उपलब्धिको लेखाजोखा गर्नु पर्दछ । कुनै शैक्षिक संस्थामा शैक्षिक सत्रको सुरुदेखि अन्त्यसम्म विभिन्न किसिमका मूल्याङ्कन प्रक्रिया अपनाएर विद्यार्थीको मूल्याङ्कन गरिन्छ । यसमा लिखित, मौखिक, अन्तर्वार्ता, प्रयोगात्मक कार्यको अभिलेखहरू कक्षाकार्य, गृहकार्य, अवलोकन, एकाइ परीक्षा, त्रैमासिक परीक्षा आदि शैक्षिक संस्थाबाट नै आन्तरिक रूपले सञ्चालन गरिन्छ । विद्यार्थीको कमी कमजोरी पत्ता लगाई त्यसको सुधार गर्न वा निराकरण गर्नु मूल्याङ्कन प्रणालीको उद्देश्य हो । यसमा पृष्ठपोषणको बढी प्रयोग हुन्छ (ज.ब.रा. श्रेष्ठ र रञ्जितकार, २०६२) ।

प्रसिद्ध शिक्षाविद् टाइलर (१९३०) का अनुसार सिकारूहरूको व्यक्तिगत विभिन्ता पत्ता लगाई सिकाइलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट अगाडि बढाउन सिकारूको स्तर अनुसार उपयुक्त सिकाइ अनुभवको संगठन गर्न र उपयुक्त शैक्षिक प्रक्रिया अपनाउन मूल्याङ्कनको आवश्यकता पर्छ । अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि भए नभएको लेखाजोखा गर्न र अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि नभएमा उपयुक्त शैक्षिक

शिक्षण विधि अपनाउन मूल्याङ्कनले सहयोग पुऱ्याउँछ । पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उद्देश्यहरूलाई क्रियाकलापको तथ्याङ्कसँग तुलना गर्ने प्रक्रिया नै मूल्याङ्कन हो । टायलरले विद्यार्थी मूल्याङ्कनलाई विशिष्टिकृत उद्देश्यहरू निश्चित क्रियाकलापको आधारमा विद्यार्थीको व्यवहार र उद्देश्य बीच कक्षा शिक्षणका क्रियाकलापसँगै तुलना गर्दै अगाडि बढाउनु पर्छ भनी उल्लेख गरिएको छ । यसरी नै टाइलर (१९३०) का अनुसार मूल्याङ्कन प्रक्रियाले विद्यार्थीहरूलाई व्यक्तिगत रूपमा मार्ग दर्शन गर्ने कार्यमा महत्व राख्छ । यो केवल विद्यार्थीको पृष्ठभूमि पत्ता लगाउन मात्र नभई उनीहरूको आवश्यकता र क्षमता दुवै थाहा पाउनका लागि विभिन्न प्रकारका उद्देश्यहरूको प्राप्तिको स्तर समेत पत्ता लगाउनु हो । कुनै पनि विस्तृत मूल्याङ्कन कार्यक्रमले विद्यार्थी सम्बन्धी महत्वपूर्ण सूचनाहरू उपलब्ध गराउँछ (ज.ब.रा., श्रेष्ठ रञ्जितकार, २०६३) ।

यसबाट स्पष्ट हुन्छ की विद्यार्थी मूल्याङ्कनले व्यक्तिगत रूपमा सिकाइ उपलब्धि को स्तर पत्ता लगाई उपयुक्त पृष्ठपोषण प्रदान गर्दै सिकाइ उपलब्धि वृद्धि गर्न प्रभावकारी शिक्षण सिकाइका लागि अपरिहार्य हुन्छ । यस प्रकार व्यक्तिगत सिकाइ उपलब्धि, आवश्यकता र क्षमता आवधिक परीक्षाले मात्र सही र व्यवहारिक रूपमा मूल्याङ्कन नहुने हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको सैद्धान्तिक अवधारणासँग मिल्ने भएकोले टाइलर (१९३०) को Need for evaluation theory लाई यस अध्ययनको कसीको रूपमा लिइएको छ ।

शर्मा एण्ड शर्मा (२०६१) का अनुसार प्रसिद्ध शिक्षाविद बेन्जामिन एस. ब्लुम (Benzamin S. Bloom) ले विद्यार्थीको दैनिक क्रियाकलापमा सबल दुर्बल पक्षहरू केलाएर आगामी सुधारात्मक र संगठनात्मक कार्यमा अग्रसर गर्न सकिने उल्लेख गरिएको छ । जसको मर्म निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मूल्याङ्कन गर्ने मापदण्डको आधारमा रहेर प्रत्येक पिरियडको विस्तृत रूपमा मूल्याङ्कन गरी अक्षराङ्ग प्रणालीको आधारमा वर्गीकरण गरेर कक्षोन्नति गर्ने, अभिलेख राख्ने, अभिभावक वर्गसँग विद्यार्थी प्रगतिको बारेमा छलफल गर्ने, भावी योजना तयार गर्न सकिने हुँदा बेन्जामिन एस. ब्लुमको मूल्याङ्कनको उद्देश्यलाई यो शोधपत्रको सैद्धान्तिक खाकाको रूपमा लिन सान्दर्भिक देखिन्छ । त्यसैगरी हिल्डा तावा (Hilda Taba) का अनुसार मूल्याङ्कनको उद्देश्यका रूपमा विद्यार्थी प्रगतिका वर्तमान कमी कमजोरीहरू पत्ता लगाएर आवश्यकता अनुसार पृष्ठपोषण तत्काल दिँदै सिकाइप्रति व्यापक रूपमा अभिप्रेरित गर्ने र सुधारात्मक कार्यका लागि अनुशासित रूपमा शिक्षण सिकाइ कार्यलाई अगाडि बढाउने कुरालाई विस्तृत रूपमा उल्लेख गरिएको हुँदा हिल्डा तावाको यो पाठ्यक्रम विकास सिद्धान्त र अभ्यासलाई यस शोधपत्रको कसीको रूपमा सान्दर्भिक ठहऱ्याइएको छ ।

२.३ अनुसन्धानको लागि पुनरावलोकनको उपादेयता

अनुसन्धानका लागि पुनरावलोकनको उपादेयता भनेको अध्ययनका लागि पुनरावलोकनको प्रयोगबाट देखिने प्रभाव हो । यो अध्ययन पूरा गर्ने क्रममा माथि उल्लेख गरिएका सैद्धान्तिक खाकाहरूको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अध्ययन गर्नुपर्ने सैद्धान्तिक कारण स्पष्ट पारिएको छ ।

यसरी अध्ययन पूरा गर्ने क्रममा अध्ययन गरिएका सम्बन्धित साहित्यहरूको समीक्षाले अध्ययन कर्तालाई के कस्ता विषयवस्तुहरूमा के, कसरी अध्ययन गर्नु सान्दर्भिक र उपयुक्त हुन्छ भनी उचित मार्ग निर्देशन गरेको छ ।

यस अध्ययनको क्रममा उद्देश्य छनोट गर्ने, साधन निर्माण गर्ने, अध्ययन विधिको चयन गर्ने देखि तथ्याङ्कको विश्लेषण, प्रस्तुतीकरण तथा अध्ययनको निष्कर्ष निकाल्नसम्म सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकनले मार्ग निर्देशन गरेको छ ।

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अध्ययनको ढाँचा

प्रस्तुत शोधपत्रको उद्देश्य प्राप्त गर्नका लागि गरिने यो अध्ययनमा गुणात्मक अनुसन्धान विधि अपनाइएको छ । तथ्याङ्कलाई व्याख्यात्मक र वर्णनात्मक विधिबाट प्रस्तुत गरिएको छ । अध्ययनलाई यथार्थ र व्यवहारिक बनाउनका लागि आवश्यक तथ्याङ्कहरू अनुसन्धानकर्ता स्वयं सम्बन्धित अध्ययन क्षेत्रमा गई सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँग प्रत्यक्ष सम्बन्धित स्थानमा भेटेर प्रश्नावली भर्ने, अन्तर्वार्ता, अभिलेख अध्ययन, अवलोकन आदिको माध्यमबाट तथ्याङ्क सङ्कलन गरिएको छ ।

३.२ नमुना र जनसङ्ख्या

सम्पूर्ण प्राथमिक विद्यालयहरू, ती विद्यालय अन्तर्गतका प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, वि.व्य.स., वि.नि./स्रोतव्यक्ति तथा अभिभावक वर्गहरूलाई अध्ययनको जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

सुविधाजनक नमुना छनोट विधिबाट पाँचथर जिल्लाको स्रोतकेन्द्रहरू मध्ये श्री सिद्ध मा.वि, रानीगाउँ स्रोतकेन्द्रलाई अध्ययन क्षेत्रको रूपमा छनोट गरिएको छ । यस स्रोतकेन्द्रका २१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू मध्ये प्राथमिक तहका ५ वटा विद्यालय र ती विद्यालयसँग सम्बन्धित ५ प्र.अ., १० शिक्षक, ५ वि.व्य.स. अध्यक्ष, ५ शि.अ.सं. अध्यक्ष तथा १ स्रोतव्यक्ति नमुना जनसङ्ख्याको रूपमा लिइएको छ ।

३.२.१ नमुना छनोट विधि

यस अध्ययनलाई पूरा गर्नका उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिबाट स्रोतकेन्द्र छनोट गरिएको छ । यस स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका विद्यालयहरू र त्यहाँ कार्यरत शिक्षक तथा सरोकारवालाहरू सामान्य संभावनायुक्त नमुना छनोट विधिबाट लिइएको छ ।

३.२.२. नमुना छनोटको सीमा

नमुना छनोटमा परेको श्री सिद्ध मा.वि. रानीगाउँ स्रोतकेन्द्रका २१ वटा विद्यालयहरू मध्ये ५ वटा प्राथमिक तहका श्री सिद्ध मा.वि, श्री सार्वजनिक नि.मा.वि., श्री सिंहवाहिनी प्रा.वि., श्री गुह्येश्वरी नि.मा.वि. र श्री देउराली प्रा.वि. छनोट गरिएको छ । स्रोतकेन्द्रका सबै सामुदायिक विद्यालयहरूको शैक्षिक नीति, सरकारी सेवा सुविधा समान भएको हुँदा आवश्यक तथ्याङ्कको प्रकृति

पनि समान र स्रोतकेन्द्रको भौगोलिक वातावरण समान पहाडी क्षेत्र रहेको नमुना छनोटको सीमाको रूपमा स्रोतकेन्द्रका ५ वटा प्राथमिक विद्यालयहरू र ती विद्यालयहरूसँग सम्बन्धित सरोकारवालहरूलाई लिएको छ ।

३.३ तथ्याङ्कका स्रोतहरू

यो अध्ययनलाई सम्पन्न गर्न प्राथमिक र सहायक दुवै प्रकारका तथ्याङ्क आवश्यक पर्ने भएको हुँदा ती तथ्याङ्कका स्रोतहरू निम्न अनुसार छन् ।

३.३.१ प्राथमिक स्रोत

प्राथमिक तथ्याङ्कका स्रोत अन्तर्गत प्रश्नावली, अन्तर्वार्ता, छलफल, अवलोकन आदि साधनहरू प्रयोग गरिएको छ ।

३.३.२ द्वितीय स्रोत

जि.शि.का. पाँचथरको तथ्याङ्क फाराम, विद्यालय सुधार योजना, जिल्ला शिक्षा कार्यालयको फ्लास अभिलेख र अन्य पुस्तक पुस्तिका, शैक्षिक समाचार पत्र आदि ।

३.४ अध्ययनका साधनहरू

यस अध्ययनलाई सम्पन्न गर्न विद्यालय सर्वेक्षण, प्रश्नावली, छलफल, अन्तर्वार्ता, कार्यसञ्चयिका, आन्तरिक मूल्याङ्कन (२०६७, २०६८ र २०६९) लाई औजारको रूपमा प्रयोग गरिएको छ ।

यस अध्ययन सम्पन्न गर्न आवश्यक औजारहरूको विश्वासनीयता र वैधानिकताका लागि शोधकर्ताबाट तयार गरिएका साधनहरू शोधमार्ग निर्देशक, विषय विशेषज्ञ तथा विषयवस्तुसँग पूर्व परिचित व्यक्तिहरूबाट साधनहरूको विश्वासनीयता र वैधता प्रमाणित गरेर प्रयोग गरिएको छ ।

३.५ तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया

परिष्कृत अनुसन्धानका औजारहरूलाई नमुना विद्यालयहरूका विद्यालय प्रशासकसँग अनुमति लिएर पूर्व कार्यतालिका अनुसार तथ्याङ्क सङ्कलन प्रक्रिया सुचारू गरिएको छ । सम्बन्धित व्यक्तिहरूसँग सौहार्दपूर्ण वातावरणमा तथ्याङ्क सङ्कलन कार्य सम्पन्न गरिएको छ । त्यस्तै प्राप्त तथ्याङ्कलाई नैतिकताका आधारमा वास्तविक रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ ।

३.६ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया

यो अध्ययनलाई प्रभावकारी बनाउन सङ्ख्यात्मक र गुणात्मक दुवै अनुसन्धान विधि प्रयोग गरिएको छ । तसर्थ संख्यात्मक तथ्याङ्कहरूलाई विभिन्न तालिका, स्तम्भचित्र, वृत्तचित्र, रेखाचित्रको माध्यमबाट विश्लेषण गरिएको छ । त्यस्तै गुणात्मक तथ्याङ्कलाई तार्किक रूपमा व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल

यस अध्ययनको उद्देश्य पूरा गर्नको लागि विभिन्न साधनहरूको प्रयोग गरी प्राप्त भएको सम्पूर्ण तथ्य र तथ्याङ्कहरूलाई विभिन्न शीर्षक तथा उपशीर्षकहरूमा विभाजन गरेर व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीका कार्यान्वयन अवस्था

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयन प्रक्रियाको वर्तमान अवस्था के छ ? भनी सत्यतथ्य पत्ता लगाउन नमुना छनोटमा परेका पाँचवटा विकट ग्रामीण भेगका सामुदायिक विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, विद्यार्थी, अभिभावक र स्रोतव्यक्तिबाट प्रश्नावली, छलफल, अन्तरवार्ता तथा विद्यालय अभिलेख आदिका माध्यमबाट प्राप्त जानकारीहरूलाई निम्नानुसारका उपशीर्षक दिएर विश्लेषण गरिएको छ ।

४.१.१ अध्ययन क्षेत्रको विद्यार्थी विवरण

अध्ययन क्षेत्रमा जम्मा २१ वटा सामुदायिक विद्यालयहरू सञ्चालित छन् । ती सबै प्राथमिक विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी विवरण निम्न अनुसार रहेको छ :-

तालिका १ : अध्ययन क्षेत्रको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी विवरण

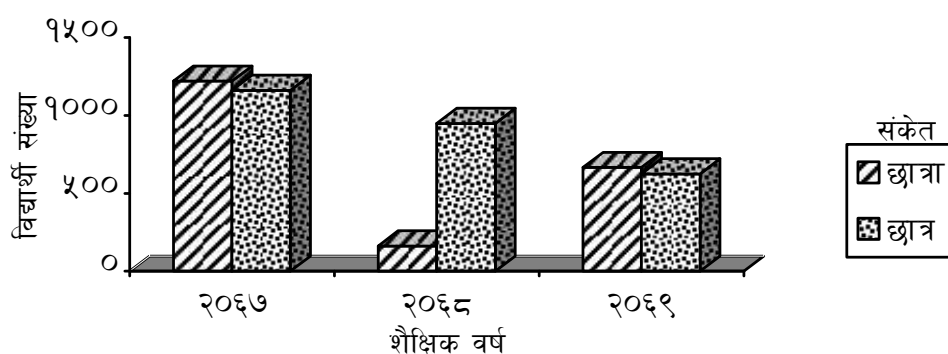
शैक्षिक सत्र	विद्यार्थी सङ्ख्या		जम्मा
	छात्रा	छात्र	
२०६७	१२२०	११६१	२३८१
२०६८	१६३	९४९	१११२
२०६९	६६६	६२५	१२९१

स्रोत: Flash-II, २०६७, २०६८, २०६९ ।

यस तथ्याङ्कबाट श्री सिद्ध मा.वि. रानीगाउँ स्रोतकेन्द्रका सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरूमा शैक्षिक सत्र २०६७ मा सबैभन्दा बढी छात्रा १२२० र छात्र ११६१ गरी जम्मा २३८१ भएको देखिन्छ । त्यस्तै शैक्षिक सत्र २०६८ मा २०६७ को तुलनामा छात्रा १०५७ ले घटेर १६३ र छात्र पनि २१२ घटेर १११२ मात्र भएको देखिन्छ भने शैक्षिक सत्र २०६९ मा पुनः छात्रा सङ्ख्या गत शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा ५०३ ले बढेर ६६६ भयो भने छात्र संख्या पनि ३२४ ले घटेर ६२५ भई कुल विद्यार्थी संख्या १२९१ भएको देखिन्छ ।

यस तथ्याङ्कबाट विद्यार्थी भर्नाको अवस्था हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६८ को भर्ना शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा ४६.७% ले घटेको छ । यो अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर भएको स्पष्ट हुन्छ तर शैक्षिक सत्र २०६९ को भर्ना अवस्था हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा १३.८६% ले बढेको देखिन्छ । यस अवस्थाबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको सकारात्मक अवस्थाको पुष्टि हुन्छ ।

स्तम्भ चित्र १ : श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ स्रोतकेन्द्र, प्राथमिक तहको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी विवरण

यस अध्ययन क्षेत्र अन्तर्गतका २१ वटा सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयहरू मध्ये ५ वटा नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूमा अध्ययनरत विद्यार्थी विवरण निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका २ : शैक्षिक सत्र २०६९ को नमुना विद्यालयका विद्यार्थी विवरण

विद्यालयको नाम ठेगाना	विद्यार्थी संख्या			सहभागिता %		
	छात्रा	छात्र	कुल	छात्रा	छात्र	कुल
श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ-८	४१	३९	८०	९.७	९.३	१९.०
श्री सार्वजनिक नि.मा.वि., रानीगाउँ-२	४४	७४	११८	१०.५	१७.६	२८.१
श्री सिंह बाहिनी प्रा.वि., रानीगाउँ-६	४१	३६	७७	९.७	८.६	१८.३
श्री गुप्तेश्वरी नि.मा.वि., स्यावरूम्बा-१	५७	४२	९९	१३.५	१०.०	२३.५
श्री देउराली प्रा.वि., स्यावरूम्बा-३	२५	२२	४७	५.९	५.२	११.१
	२०८	२१३	४२१	४९.३	५०.७	१००

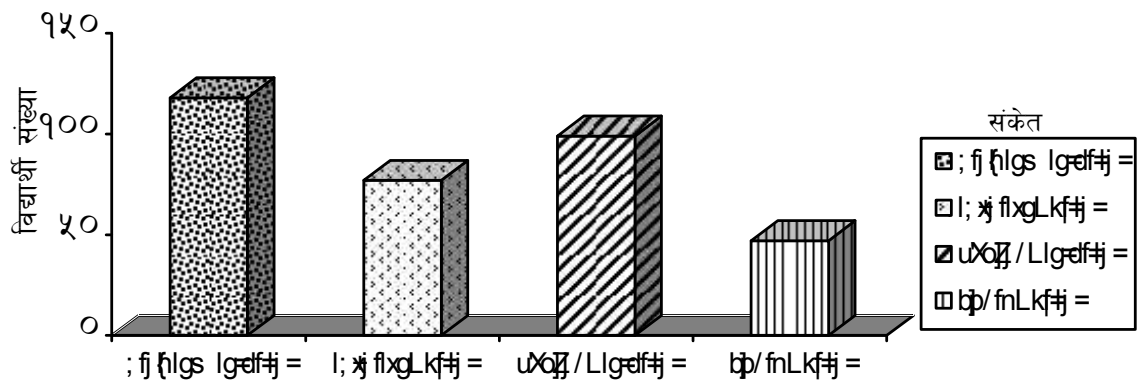
स्रोत: Flash-II, (२०६९) ।

माथिको तालिका हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६९ को नमुना विद्यालयमा कुल विद्यार्थी संख्या ४२१ रहेको छ । ती मध्ये छात्रा २०८ वा ४९.३% र छात्र २१३ वा ५०.७% रहेको छ।

नमुना विद्यालयहरूमा सबभन्दा बढी विद्यार्थी संख्या श्री सार्वजनिक नि.मा.वि. मा ११८ जना वा २८.१% रहेको छ भने सबभन्दा कम विद्यार्थी संख्या श्री देउराली प्रा.वि. मा ४७ जना वा ११.१% रहेको देखिन्छ । त्यस्तै श्री गुप्तेश्वरी नि.मा.वि. मा ९९ जना वा २३.५%, श्री सिद्ध मा.वि.मा ८० जना वा १९% र सिंह वाहिनी प्रा.वि. मा ७७ जना वा १८.३% विद्यार्थी सहभागी छन् ।

यस तथ्याङ्कलाई हेर्दा छात्रा २०८ जना अर्थात् ४९.३ प्रतिशत र छात्र २१३ जना अर्थात् ५०.७ प्रतिशत रहेको छ । छात्राको तुलनामा छात्रको संख्या बढी देखिन्छ । माथिको तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्रबाट निम्न अनुसार स्पष्ट गर्न सकिन्छ ।

स्तम्भ चित्र २ : नमुना विद्यालयको विद्यार्थी विवरण (२०६९)

यस अध्ययनको नमुना विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी भर्ना विवरण निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका ३ : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी विवरण

शैक्षिक सत्र	विद्यार्थी संख्या			सहभागिता %			कैफियत
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	
२०६७	४०३	३८०	७८३	५१.५	४८.५	१००	
२०६८	३२६	३७८	७०४	४६.३	५३.७	१००	
२०६९	२०८	२१३	४२१	४९.४	५०.६	१००	

स्रोत: Flash-I (२०६७, २०६८, २०६९) ।

नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको विद्यार्थी विवरणको अध्ययनबाट नमुना विद्यालयहरूमा शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा क्रमशः छात्रा ४०३ छात्र ३८० गरी ७८३, छात्रा ३२६ छात्र ३७८ गरी ७०४ र छात्रा २०८ छात्र २१३ गरी ४२१ रहेको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०६७ मा विद्यार्थी भर्ना सबभन्दा बढी ७८३ र शैक्षिक सत्र २०६९ मा सबभन्दा कम ४२१ रहेको छ । शैक्षिक

सत्र २०६८ मा २०६७ को तुलनामा छात्रा १९.१% र छात्र ०.५% ले घटेको देखिन्छ। त्यस्तै शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६९ मा छात्रा ३६% र छात्रतर्फ ४३.६५% ले घटेको देखिन्छ। यसरी समग्रमा हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६७ मा भन्दा शैक्षिक सत्र २०६८ मा १० प्रतिशत र शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६९ मा ४०.२ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ।

यस नतिजाले अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मूल मर्म अनुसार कार्यान्वयन अवस्था क्रमशः कमजोर हुँदै गएको देखिन्छ।

यस नतिजाले स्क्राइभेन (१९६७) को मूल्याङ्कन सिद्धान्त अनुसार सिकारूको सिकाइ आवश्यकताको आधारमा निर्माणात्मक मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी नभएको हुँदा विद्यार्थी भर्नादरमा वृद्धि हुन नसकेको देखिन्छ।

यस तथ्याङ्कलाई अझ स्पष्ट गर्न निम्न अनुसार वृत्त चित्रमा प्रस्तुत गरिएको छ।

४.२ निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको प्रभावकारीता

यस अध्ययन क्षेत्रमा विगत ३ शैक्षिक सत्रको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको प्रभावकारीता पहिचान गर्नु प्राप्त तथ्याङ्कहरूलाई अलग अलग विश्लेषण गरिएको छ।

४.२.१ कक्षा दोहोर्‍याउने विद्यार्थी दर

कक्षा दोहोर्‍याउने सङ्ख्या जति कम हुन्छ त्यति शिक्षा प्रणाली प्रभावकारी भएको मानिन्छ (सेरिड, २०६१)। यस अध्ययनमा छनोट भएका नमुना विद्यालयहरूको विगत ३ वर्षको कक्षा दोहोर्‍याउने दर निम्न अनुसार रहेको छ।

तालिका ४ : विगत ३ वर्षको नमुना विद्यालयहरूको कक्षा दोहोर्‍याउने दर

शैक्षिक सत्र	कुल विद्यार्थी भर्ना	कक्षा दोहोर्‍याउने संख्या	कक्षा दोहोर्‍याउने प्रतिशत
२०६७	७८३	१९६	२५
२०६८	७०४	८८	१२.५
२०६९	४२१	१२९	३०.६

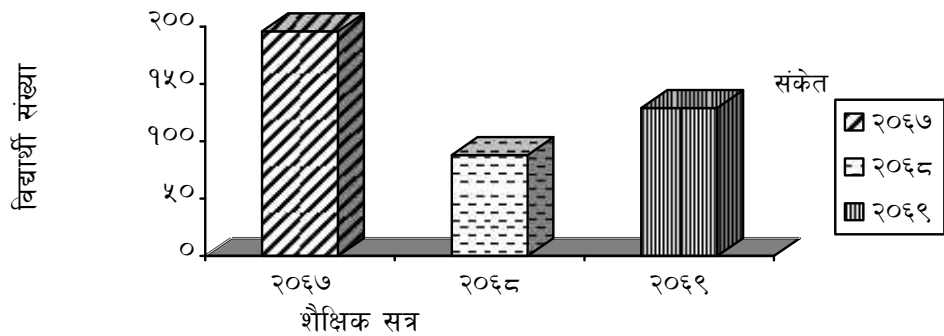
स्रोत: Flash-I, २०६७, २०६८, २०६९ ।

उल्लिखित तालिका अनुसार शैक्षिक सत्र २०६७ मा कुल विद्यार्थी भर्ना ७८३ मध्ये १९६ जना अर्थात् २५% विद्यार्थीहरूले कक्षा दोहोर्‍याएका थिए भने शैक्षिक सत्र २०६८ मा कुल विद्यार्थी भर्ना ७०४ मध्ये कक्षा दोहोर्‍याउने सङ्ख्या ८८ वा १२.५% देखिन्छ भने शैक्षिक सत्र २०६९ मा कुल विद्यार्थी भर्ना ४२१ मध्ये कक्षा दोहोर्‍याउने संख्या १२९ वा ३०.६% भएको पाइन्छ ।

यसरी विगत ३ वर्षको कक्षा दोहोर्‍याउने दरको तुलना गर्दा शैक्षिक सत्र २०६७ मा २५% रहेकोमा शैक्षिक सत्र २०६८ मा आएर त्यो दर ५०% ले घटी १२.५% मा कायम रहेको देखिन्छ । यसैगरी शैक्षिक सत्र २०६९ मा पुनः कक्षा दोहोर्‍याउने संख्या बढेर ३०.६% पुगेको छ । यसबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था सन्तोषजनक नरहेको स्पष्ट हुन्छ ।

उक्त तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्रमा निम्न अनुसार स्पष्ट गरिएको छ ।

स्तम्भ चित्र ३ : विगत ३ वर्षको कक्षा दोहोर्‍याउने दर

माथिको तथ्याङ्क विश्लेषण गर्दा कक्षा दोहोर्‍याउने दर विगत ३ वर्षको बार्षिक औसत रूपमा २२.७% रहेको देखिन्छ ।

टाइलर (१९३०) का अनुसार मूल्याङ्कनले विद्यार्थीको क्षमता वृद्धि गर्नु पर्नेमा सो अवस्था नरहेको देखिन्छ । यसकारण उही कक्षामा रहेर पुनः सिकाइ उपलब्धि परिपूर्तिको लागि रहनु पर्ने अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको उदार कक्षोन्नति प्रभावकारी नभएको वर्तमान अवस्था चिन्ताजनक रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

४.२.२ विगत ३ वर्षको कक्षा छोड्ने दर

विद्यालयमा भर्ना भएका विद्यार्थी शैक्षिक सत्र पूरा नगर्दै कक्षा छोड्ने प्रवृत्तिबाट मुलुकले ठूलो शैक्षिक क्षति व्यहोर्नु पर्ने अवस्था छ । यस्तो शैक्षिक क्षति कम गर्दै लैजानका लागि निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रयोगमा ल्याइएको हो (शर्मा, २०६६) ।

यस अध्ययन पूरा गर्न नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ को कक्षा छोड्ने दर निम्न अनुसार रहेको पाइयो ।

तालिका ५ : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको कक्षा छोड्ने दर

शैक्षिक सत्र	विद्यार्थी संख्या			कक्षा छोड्ने दर			कक्षा छोड्ने प्रतिशत		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
२०६७	४०३	३८०	७८३	७२	६८	१४०	९.२	८.७	१७.९
२०६८	३२६	३७८	७०४	५५	५६	१११	७.८	८.०	१५.८
२०६९	२०८	२१३	४२१	२७	२५	४९.४	६.४	६.०	१२.४

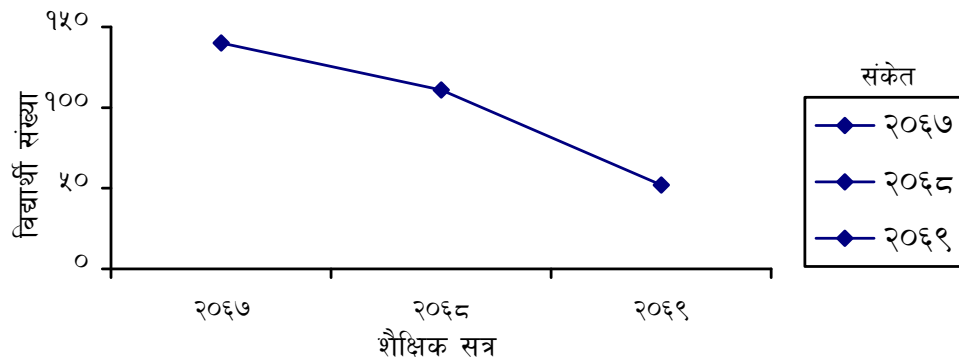
स्रोत: Flash-I, २०६७, २०६८, २०६९ ।

तालिका नं. ५ को तथ्याङ्क अनुसार शैक्षिक सत्र २०६७ मा नमुना विद्यालयमा भर्ना भएका कुल विद्यार्थी संख्या ७८३ मध्ये बीचैमा कक्षा छोड्ने विद्यार्थी संख्या छात्रा ७२ र छात्र ६८ गरी १४० जना अर्थात् १७.९ प्रतिशत रहेको छ । यस्तै शैक्षिक सत्र २०६८ मा भएको कुल भर्ना ७०४ मध्ये छात्रा ५५ र छात्र ५६ गरी १११ जना वा १५.८ प्रतिशत विद्यार्थीहरूले कक्षा छोडेको देखिन्छ । त्यसैगरी शैक्षिक सत्र २०६९ मा भएको कुल विद्यार्थी भर्ना ४२१ मध्ये बीचैमा कक्षा छोड्ने छात्रा २७ र छात्र २५ गरी जम्मा ५२ जना वा १२.४ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

यसरी विगत ३ वर्षको बीचैमा कक्षा छोड्ने अवस्थालाई हेर्दा शैक्षिक सत्र २०६७ मा सबैभन्दा बढी १७.९%, त्यस्तै शैक्षिक सत्र २०६८ मा १५.८% र शैक्षिक सत्र २०६९ मा १२.४% रहेको छ । यस तथ्याङ्कबाट अध्ययन क्षेत्रमा बीचैमा कक्षा छोड्ने दर शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा २०६८ मा २.१% र २०६८ को तुलनामा २०६९ मा ३.४% ले क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ । यो अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको उद्देश्य अनुसारको सकारात्मक प्रभाव क्रमशः बढिरहेको देखिन्छ ।

नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको बीचैमा कक्षा छोड्ने दरलाई अझ स्पष्ट गर्न रेखा चित्रमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

रेखा चित्र १ : विगत ३ वर्षको कक्षा छोड्ने दर

बेन्जामिन एस. ब्लुमको शैक्षिक उद्देश्यको वर्गीकरण धारणा (१९५६) को सिद्धान्त अनुसार शैक्षिक उद्देश्यको कार्यान्वयनबाट व्यवहारमा लक्षित परिवर्तन भएकोले कक्षा छोड्ने दरमा क्रमशः घट्दै गएको देखिन्छ। यसबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको सकारात्मक प्रभाव भएको पाइन्छ।

४.२.३ विगत ३ वर्षको उत्तीर्ण दर

निरन्तर मूल्याङ्कनको उद्देश्य मध्ये एउटा महत्वपूर्ण उद्देश्य विद्यार्थीको कक्षा उत्तीर्णदर वृद्धि गर्नु रहेको छ (शर्मा, २०६६)। यसकारण अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था अध्ययन गर्न विगत ३ वर्षको उत्तीर्ण दरको प्राप्त तथ्याङ्कको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ।

यसै क्रममा अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूको विगत ३ शैक्षिक सत्रको विद्यार्थी उत्तीर्ण दर निम्न अनुसार रहेको छ।

तालिका ६ : विगत ३ वर्षको नमुना विद्यालयहरूको विद्यार्थी उत्तीर्ण दर

विवरण	२०६७			२०६८			२०६९		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
परीक्षामा सम्मिलित	२९०	३३५	६२५	२९०	२३३	४४३	२९७	२९९	४३६
उत्तीर्ण संख्या	२०४	२६९	४६५	९६९	९६७	३३६	९५९	९७६	३३५
उत्तीर्ण प्रतिशत	७०.३४	७७.९	७४.४	८०.५	७९.७	७५.८	७३.३	८०.४	७६.८

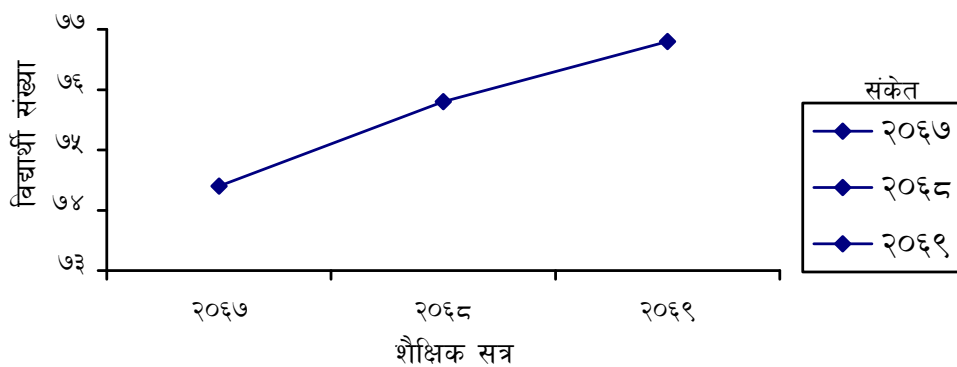
स्रोत: Flash-I, २०६७, २०६८, २०६९ ।

तालिका ६ अनुसार नमुना विद्यालयहरूमा शैक्षिक सत्र २०६७ मा परीक्षामा सम्मिलित ६२५ मध्ये छात्रा २९० र छात्र ३३५ भएकोमा छात्रा २०४, छात्र २६९ गरी ४६५ उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । त्यस्तैगरी शैक्षिक सत्र २०६८ मा परीक्षामा सम्मिलित छात्रा २९०, छात्र २३३ गरी जम्मा ४४३ भएकोमा छात्रा ९६९ र छात्र ९६७ गरी जम्मा ३३६ परीक्षार्थी उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । त्यस्तै शैक्षिक सत्र २०६९ मा छात्रा २९७, छात्र २९९ गरी ४३६ कुल परीक्षार्थी रहेकोमा छात्रा ९५९ र छात्र ९७६ गरी जम्मा ३३५ उत्तीर्ण भएको देखिन्छ ।

यो तथ्याङ्कलाई हेर्दा सबभन्दा बढी शैक्षिक सत्र २०६९ मा छात्रा ७३.३% र छात्र ८०.४% गरी जम्मा ७६.८% उत्तीर्ण भएका छन् भने सबभन्दा कम शैक्षिक सत्र २०६७ मा छात्रा ७०.३४% र छात्र ७७.९% गरी जम्मा ७४.४% मात्र उत्तीर्ण भएको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६८ मा ५.४६% ले बढेको देखिन्छ भने शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६९ मा मात्र ९% ले बढेको देखिन्छ ।

यस तथ्याङ्कलाई लेखा चित्रमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

रेखा चित्र २ : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको उत्तीर्ण दर

यस प्रकार विगत ३ वर्षको नमुना विद्यालयहरूको उत्तीर्ण दरलाई हेर्दा उत्तीर्णदर क्रमशः बढ्दै जाने क्रमले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको लक्ष्य अनुसार सकारात्मक प्रभाव पर्दै गएको देखिन्छ ।

४.२.४ कार्यसञ्चयिकाको व्यवस्थापन र प्रयोग

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रमुख आधारभूत आधार कार्यसञ्चयिका हो । यसमा कार्यक्रम पुस्तिकाको अनुसूची १, २ र ४ मा उल्लेख गरिएको शैक्षिक सूचकहरूलाई प्रत्येक विद्यार्थीको पाठगत प्रगति विवरण सजिलै मूल्याङ्कन गर्न सकिन्छ भने व्यक्तिगत, पारिवारिक, शारीरिक तथा आचरण जस्ता विवरणहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ। यस अध्ययनको सिलसिलामा शोधकर्ताले १० जना शिक्षकबाट भरिएको प्रश्नावली अनुसार कार्यसञ्चयिका कसरी व्यवस्थापन गरिएको छ भन्ने सवालको जवाफमा प्राप्त प्रतिक्रिया निम्न अनुसार प्राप्त भएको छ ।

तालिका ७ : कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन विवरण

प्रतिक्रिया	कुल मत	खसेको मत	मत प्रतिशत
कार्यालयको दराजमा	१०	६	६०
कक्षाकोठामा भुण्ड्याएर		२	२०
कक्षाकोठाको दराजमा		२	२०

स्रोत: मत सर्वेक्षण २०७०, श्रावण ।

तालिका ७ अनुसार खसेको कुल मत १० मध्ये सबैभन्दा बढी ६ मत कार्यसञ्चयिका कार्यालयको दराजमा राखिएको, कक्षाकोठामा भुण्ड्याएर २ र कक्षाकोठाको दराजमा राखिएको २ देखिएको छ । यस तथ्याङ्कबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको आधार कार्यसञ्चयिका व्यवहारिक रूपमा २० प्रतिशत शिक्षकहरूले मात्र प्रयोगमा ल्याउन सकिने गरी व्यवस्थापन गरेको देखिन्छ भने २० प्रतिशत शिक्षकहरूले कक्षाकोठाको दराजमा राखिएको र ६० प्रतिशत शिक्षकहरूले कार्यालय कक्षको दराजमा राखेको देखिन्छ ।

यसैगरी के सबै शिक्षकहरूले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाएका छन् ? भन्ने प्रश्नमा सम्बन्धित स्रोतव्यक्तिको भनाई यस प्रकार रहेको छ-

स्रोतकेन्द्रका सबै विद्यालयहरूले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको लागि आवश्यक अभिलेख फाराम, विद्यार्थी प्रगति विवरण, कार्यसञ्चयिका राखेको भए तापनि भन्नुभेटिलो, निजी शिक्षकमा तालिमको अभाव, दरबन्दीको कमी जस्ता समस्याहरू भएको बताउँदै केही विद्यालयहरूले मात्र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाएको बताउनुहुन्छ ।

यसरी नै श्री सार्वजनिक नि.मा.वि. का शिक्षकका अनुसार निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाउन शिक्षकलाई सहयोग पर्याप्त छ ? भन्ने प्रश्नमा निम्न अनुसारको जवाफ प्राप्त भयो ।

तालिम प्राप्त शिक्षक १ जना हुनुहुन्छ, बाँकी ३ जना निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन सम्बन्धी कुनै तालिम पाएका छैनौं । तसर्थ तालिम प्राप्त सरसँग छलफल गरेर कार्यान्वयन गर्ने गरेका छौं । वर्तमान अवस्थामा चलेका तालिमहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम नहुँदा शिक्षकलाई पर्याप्त सहयोग छैन, जसले गर्दा कार्यान्वयनमा समस्या रहेको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कनका लागि अपरिहार्य आधार कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन पक्ष फितलो भएको देखिन्छ । यस अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्थामा कार्यान्वयन पक्ष कमजोर रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि गर्नुपर्ने कार्यहरू मध्ये कार्यसञ्चयिका तोकिएको ढाँचा अनुसार प्रयोग गरेमा मात्र त्यो व्यवहारिक मूल्याङ्कन हुन्छ । त्यसकारण निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियाको कार्यान्वयनको अवस्था अध्ययन गर्ने क्रममा शोधकर्ताले नमुना विद्यालयका १० शिक्षकहरूसँग प्रश्नावली भर्ने कार्य सम्पन्न गरी प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा विश्लेषण गरिएको छ ।

प्रश्नावली भर्ने क्रममा कक्षा शिक्षण पश्चात् निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फाराम भर्ने गर्नु भएको छ ? भन्ने प्रश्नमा प्राप्त प्रतिक्रियाहरूको विवरणहरू निम्न प्रकार छ ।

तालिका ८ : निरन्तर मूल्याङ्कन फाराम प्रयोगमा शिक्षकहरूको प्रतिक्रिया

प्रतिक्रिया	कुल मत	खसेको मत	मत प्रतिशत
१. दैनिक	१०	३	३०
२. कहिले काहीं		४	४०
३. प्रत्येक एकाइ परीक्षामा		३	३०
४. सम्भव छैन		०	०

स्रोत: मत सर्वेक्षण २०७०, श्रावण ।

तालिका हेर्दा कार्यसञ्चयिका प्रयोग दैनिक रूपमा गर्ने शिक्षकहरू ३०% मात्र देखिन्छन् भने कहिलेकाहीं मात्र प्रयोग गर्ने शिक्षकहरू ४०% रहेको पाइन्छ भने प्रत्येक एकाइ परीक्षामा मात्र प्रयोग गर्ने शिक्षकहरू ३०% रहेको तथ्याङ्कले देखाएको छ ।

के विद्यालयमा निरन्तर मूल्याङ्कन फाराम, कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित राखिएको छ? भन्ने प्रश्नमा सिद्ध मा.वि.को प्र.अ.को भनाई यस प्रकार रहेको छ ।

यस विद्यालयका विद्यार्थीहरूको निरन्तर मूल्याङ्कन फारम र कार्यसञ्चयिका राखिएको भए तापनि अन्य विद्यालयबाट कक्षा ४ मा भर्ना हुन आउने विद्यार्थीहरू सबैले कार्यसञ्चयिका नल्याउने हुँदा सबै विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका छैन । त्यसलाई अद्यावधिक गर्न नयाँ निजी स्रोतका शिक्षकलाई तालिम अभावका कारण कठिनाई भएकाले पूर्ण रूपमा व्यवस्थित गर्न सकिएको छैन ।

यसैगरी कार्यसञ्चयिकाको प्रयोगको सम्बन्धमा सम्बन्धित स्रोतकेन्द्रका स्रोतव्यक्तिसँग अनुसूची १ अनुसारको प्रश्नावली भर्ने क्रममा स्रोतव्यक्तिले अनुसूची १ अनुसार दिएको प्रतिक्रियामा स्रोतकेन्द्रका कुनै-कुनै विद्यालयहरूले मात्र भर्ने गरेका छन् भन्ने प्रतिक्रियाबाट यस अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको लागि आधारको रूपमा लिइएको कार्यसञ्चयिका वर्तमान अवस्थामा न्यून विद्यालयहरूले कार्यान्वयन गरेको देखिन्छ । यो कार्यक्रम कार्यान्वयनको फितलो पक्ष हो ।

४.२.५ कक्षोन्नतिको अवस्था

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने एउटा प्रमुख रणनीति प्रत्येक विद्यार्थीहरूको कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गर्ने, नियमित रूपमा भर्ने र विद्यार्थीको प्रगति अनुसार प्रत्येक पहिलो चौमासिकमा विशेष प्रतिभा भएका विद्यार्थीहरूलाई कक्षोन्नति गर्ने रहेको छ (पा.वि.के, २०५६) । यसैगरी शिक्षा ऐन २०२८ शिक्षा नियमावली २०५९ (संशोधन सहित) परिच्छेद १५ को नियम ८३ मा कक्षा चढाउने अन्य व्यवस्था रहेको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा भने त्यस्तो विशेष क्षमता भएका विद्यार्थीहरू नभएको हुँदा कक्षा चढाउने अन्य व्यवस्था बमोजिम कक्षोन्नति नभएको भन्ने प्र.अ., शिक्षकहरूको राय पाउनुको साथै कक्षोन्नतिको अभिलेख समेत पाइएन ।

तपाईंको विद्यालयमा कक्षोन्नतिको व्यवस्था छ ? भन्ने प्रश्नमा श्री देउराली प्रा.वि.का प्र.अ.को भनाई यस प्रकार रहेको छ ।

यस विद्यालयको कक्षा १ देखि ५ को औसत उपस्थिति ४० देखि ४५ प्रतिशत सम्म मात्र देखिन्छ । अधिकांशको आर्थिक अवस्था कमजोर छ । यसकारण अक्षरांक प्रणाली लागू गर्न व्यावहारिक रूपमा ज्यादै कठिन भएको हुँदा आवाधिक परीक्षाकै आधारमा कक्षोन्नति गरिन्छ र न्यून सिकाइ उपलब्धि भएका विद्यार्थीहरूको सम्बन्धमा भने अभिभावक, विषय शिक्षक र प्र.अ. बसेर कक्षोन्नतिको निर्णय गरिन्छ ।

४.२.६ मूल्याङ्कनका साधनहरू

विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम कतिको प्रभावकारी ढङ्गबाट कार्यान्वयन भइरहेको छ भन्ने कुरा शिक्षण प्रक्रिया र त्यसमा संलग्न मूल्याङ्कनका साधनहरू कस्ता छन्, कसरी प्रयोग भइरहेका छन् भन्ने कुरामा निर्भर रहन्छ । प्राथमिक पाठ्यक्रम २०६२ ले निरन्तर मूल्याङ्कन गर्न साथै विद्यार्थीलाई कक्षाकार्य, परियोजना कार्य, उपलब्धि परीक्षा, अवलोकन, हाजिरी आदिलाई आधार मानी त्यसको अभिलेख कार्यसञ्चयिकामा उल्लेख गर्नुपर्ने व्यवस्था गरेको छ (पा.वि.के., २०६२) । निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका साधन सम्बन्धी प्रगति विवरणका नमुनाहरू अनुसूची ७, ८, ९, १० र ११ मा राखिएको छ ।

शोधकर्ताले आन्तरिक मूल्याङ्कनका साधनहरूको सम्बन्धमा अध्ययन गर्न अनुसूची ३ अनुसारको प्रश्नावली तथा छलफलबाट प्राप्त सूचनाको आधारमा विश्लेषण गरिएको छ । कार्यसञ्चयिकाको प्रयोग कसरी गर्दै आउनु भएको छ ? भन्ने प्रश्नमा १० जना नमुना विद्यालयका शिक्षकहरूबाट प्राप्त प्रतिक्रिया निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका ९ : आन्तरिक मूल्याङ्कनका साधन सम्बन्धी विवरण

प्रतिक्रिया	कुल मत	खसेको मत	मत प्रतिशत
१. कार्यसञ्चयिकाको आधार	१०	४	४०
२. लिखित परीक्षाको आधार		-	-
३. मौखिक परीक्षा लिएर		-	-
४. लिखित मौखिक परीक्षाको आधारमा		६	६०

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७०, श्रावण ।

तालिका ९ अनुसार कार्यसञ्चयिकाको आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने शिक्षक ४०% मात्र देखिन्छ । त्यसैगरी बाँकी ६०% शिक्षकहरूले परम्परागत लिखित मौखिक परीक्षाको आधारमा आन्तरिक मूल्याङ्कन गर्ने गरेको पाइयो ।

यस तालिकाको प्राप्त नतिजा अनुसार निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मर्म अनुसार नभई परम्परागत परीक्षा प्रणाली ६०% शिक्षकहरूले अपनाएको देखिन्छ भने ४०% शिक्षकहरूले मात्र कार्यसञ्चयिकालाई आन्तरिक मूल्याङ्कनको साधनको रूपमा लिएको पाइन्छ । तसर्थ अध्ययन क्षेत्रमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रक्रियामा व्यापक सुधार गर्नुपर्ने अवस्था रहेको छ ।

यसैगरी विद्यार्थीको कक्षाकार्य, गृहकार्य परीक्षण सम्बन्धी नियमित अभिलेख राख्नुहुन्छ भन्ने अनुसूची ३ अनुसारको प्रश्नावलीमा १० शिक्षकहरूले दिएको प्रतिक्रिया निम्न अनुसार रहेको छ ।

तालिका १०: कक्षाकार्य, गृहकार्य परीक्षण सम्बन्धी प्रतिक्रिया

प्रतिक्रिया	कुल मत	खसेको मत	मत प्रतिशत
दैनिक राख्छु	१०	२	२०
कहिलेकाहीं मात्र राख्छु		३	३०
राख्दिन		५	५०

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७०, श्रावण ।

माथिको तलिका अनुसार कक्षाकार्य, गृहकार्यको परीक्षण अभिलेख नियमित रूपमा दैनिक राख्ने शिक्षक २० प्रतिशत छन् भने कहिलेकाहीं मात्र अभिलेख राख्ने ३० प्रतिशत देखिन्छ भने अभिलेख नै नराख्ने ५० प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अवस्था कमजोर रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

यसरी नै विद्यार्थीको आचरण/सामाजिक व्यवहार परिवर्तन मापनको साधन तलका मध्ये कुन प्रयोग गर्नुहुन्छ ? भनी अनुसूची ३ बमोजिमको प्रश्नावली भर्ने कार्यमा निम्न अनुसार प्रतिक्रिया प्राप्त भएको छ ।

तालिका ११: आचरण मापनमा प्रयोग गरिएको मूल्याङ्कन साधन

प्रतिक्रिया	कुल मत	प्राप्त मत	मत प्रतिशत
लिखित परीक्षा	१०	-	-
मौखिक परीक्षा		-	-
लिखित मौखिक परीक्षा		३	३०
रूजु सूची		७	७०

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७०, श्रावण

तालिका ११ अनुसार आचरण अपेक्षा गरेअनुसार परिवर्तन भए नभएको मापन गर्न प्रयोग गरिने साधनहरू प्रयोगको सम्बन्धमा लिखित मौखिक परीक्षाको आधार लिने शिक्षक ३०% रहेको पाइयो भने बाँकी ७०% ले भने रूजु सूची प्रयोग गरेको देखिन्छ । यसबाट थाहा हुन्छ की अबै पनि आचरण मापनको साधनको रूपमा पूर्ण रूपले रूजुसूचीको प्रयोग हुन नसकेको अवस्था देखिन्छ । मूल्याङ्कन प्रणाली एक तिहाइ परम्परागत रूपमा नै रहेको अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था कमजोर देखिन्छ । तसर्थ शिक्षकहरूलाई निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको तालिम दिएर दक्षता बढाउने, अनुगमन, सुपरिवेक्षण गर्ने, निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाउन प्रोत्साहन गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

यसरी नै अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयका १० शिक्षकहरूले अनुसूची ३ अनुसारको प्रश्नावली भर्ने क्रममा परियोजना कार्यको व्यवस्था गर्नु भएको छ ? भन्ने प्रश्नको प्रतिक्रियामा दिएको विकल्पहरू मध्ये प्राप्त विकल्पहरू निम्न अनुसार प्राप्त भयो ।

तालिका १२ : परियोजना कार्य सम्बन्धी विवरण

प्रतिक्रिया	कुल मत	प्राप्त मत	मत प्रतिशत
१. दिने गरेको छ	१०	८	८०
२. दिने गरेको छैन		-	-
३. कहिलेकाहीं मात्र		२	२०
४. सम्भव छैन		-	-

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७०, श्रावण

यस तालिका अनुसार परियोजना कार्य ८० प्रतिशत शिक्षकहरूले नियमित रूपमा दिने गरेको देखिन्छ भने बाँकी २० प्रतिशत शिक्षकहरूले कहिलेकाहीं मात्र दिने गरेको देखियो । यसबाट अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था पूर्ण रूपले सन्तोषजनक नभएको देखिन्छ । त्यसकारण निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली लागू गर्न विद्यार्थीको परियोजना कार्यको सिर्जनात्मक क्षमता वृद्धि गर्न तथा परियोजना कार्य नियमित गर्नका लागि शिक्षकहरूलाई थप तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने र तालिममा सिकेका ज्ञान, सीप व्यवहारिक रूपमा कक्षा शिक्षणमा प्रयोग गर्न उत्प्रेरणा जगाउनु पर्ने देखिन्छ ।

टेलर (१९९१) ले उल्लेख गरे अनुसार वैज्ञानिक ढङ्गबाट शिक्षकको व्यवस्थापन हुन नसकेको, शिक्षकहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको दक्षता पूर्ण रूपमा नभएको र कार्यसञ्चयिका रूजुसूची जस्ता आधारभूत सामग्रीहरूको प्रयोग नियमित प्रयोग स्थलमा गर्न नसकिएको हुँदा यो अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको अवस्था कमजोर रहेको देखिन्छ ।

४.३ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका चुनौतिहरू

कुनै पनि कार्यलाई प्रभावकारी रूपमा सम्पन्न गर्न आवश्यक पूर्वाधारहरू व्यवस्थित हुनु अपरिहार्य हुन्छ । त्यसैगरी निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ मा यो कार्यक्रम कार्यान्वयनका निम्ति आवश्यक पूर्वाधारहरू विकास गर्दै लैजाने कार्यनीति लिइएको छ । जस अनुसार प्रतिकक्षा विद्यार्थी संख्या अधिकतम ३० राख्ने, शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३० कायम गर्ने, कार्यक्रम लागू भएका जिल्लामा लागू भएको वर्षदेखि क्रमशः कक्षा १ देखि ३ सम्म पुऱ्याउने, प्रत्येक विद्यालयबाट कक्षा शिक्षक ३ जनाका दरले ३ वर्षमा तालिम प्रदान गर्ने, बाल सन्दर्भ सामग्री, शिक्षक स्रोत सामग्री, अभ्यास पुस्तिका, प्रगति विवरण कार्ड, फोल्डर फायल, शिक्षण सहयोगी सामग्री जस्ता सामग्री निर्माण गर्ने र शैक्षिक सत्र शुरू हुनु पूर्व नै प्रत्येक विद्यालयमा पुऱ्याउने नीति लिइएको छ (पा.वि.के., २०५९) । शिक्षाको गुणस्तर वृद्धिको लागि १) पूर्वाधारयुक्त विद्यालय,

२) उत्तरदायी शिक्षक, ३) जिम्मेवार विद्यार्थी हुनुपर्ने उल्लेख गरिएको छ (शिक्षक मासिक पत्रिका, साउन २०७०) ।

उल्लिखित पूर्वाधारहरूको अध्ययन क्षेत्रमा कस्तो अवस्था छ ? भन्ने बारेमा यस खण्डमा अध्ययन गरिएको छ । पूर्वाधारहरू विभिन्न उपशीर्षकमा विभाजन गरी प्राप्त तथ्याङ्क सूचनाको आधारमा अध्ययन गरिएको छ ।

४.३.१ विद्यार्थी संख्या

विद्यार्थीहरूले गरेको क्रियाकलापहरूको उचित विश्लेषण र वस्तुनिष्ठ मूल्याङ्कन गर्न कक्षाकोठामा निश्चित विद्यार्थी संख्या तोकिनु पर्दछ । यसै अनुरूप निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ अनुसार एउटा कक्षामा ३० जना विद्यार्थी राख्नु पर्ने व्यवस्था रहेको छ (पा.वि.के., २०५६) ।

यस अध्ययन क्षेत्र अन्तर्गतका नमुना विद्यालयहरूमा शैक्षिक सत्र २०६९ को कक्षागत विद्यार्थी सङ्ख्या निम्न अनुसार रहेको पाइयो ।

तालिका १३ : नमुना विद्यालयमा कक्षागत विद्यार्थी विवरण (२०६९)

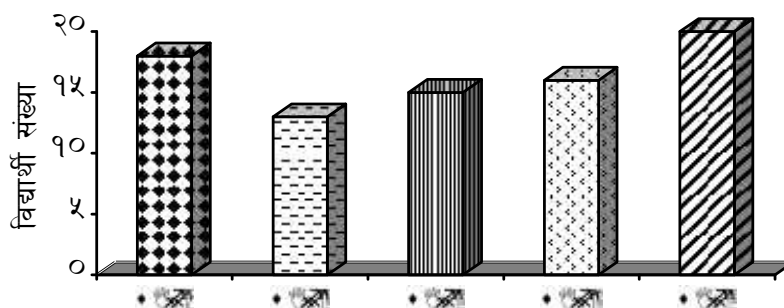
विद्यालयको नाम	कक्षा १			कक्षा २			कक्षा ३			कक्षा ४			कक्षा ५		
	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा	छात्रा	छात्र	जम्मा
१. श्री सिद्ध मा.वि.	११	५	१६	५	४	९	४	१६	२०	५	३	८	१४	९	२३
२. श्री सार्वजनिक निमावि	१३	१३	२६	५	१७	२२	९	१३	२२	१२	१२	२४	५	१९	२४
३. श्री सिंहवाहिनी प्रावि	८	५	१३	७	४	११	५	५	१०	८	७	१५	९	९	१८
४. श्री देउराली प्रावि	५	५	१०	३	४	७	८	५	१३	४	५	९	५	३	८
५. श्री गुह्येश्वरी निमावि	१९	८	२७	७	७	१४	८	८	१६	१४	८	२२	१३	१६	२९
जम्मा:	५६	३६	९२	२७	३६	६३	३४	४७	८१	४३	३५	७८	४६	५६	१०२
औसत विद्यार्थी संख्या:			१८			१३			१५			१६			२०

स्रोत: Flash-I, २०६९ ।

तालिका १३ अनुसार शैक्षिक सत्र २०६९ मा नमुना विद्यालयहरूमा सबभन्दा बढि विद्यार्थी संख्या श्री सार्वजनिक नि.मा.वि. को कक्षा १, २, ३, ४ र ५ मा क्रमशः २६, २२, २२, २४ र २४ गरी जम्मा ११८ रहेका छन् । त्यस्तै सबभन्दा कम श्री देउराली प्रा.वि. को कक्षा १, २, ३, ४ र ५ मा क्रमशः १०, ७, १३, ९ र ८ गरी जम्मा ४७ रहेको देखिन्छ । यस अध्ययन क्षेत्रको कक्षा १, २, ३, ४ र ५ को औसत विद्यार्थी सङ्ख्या क्रमशः १८, १३, १५, १६ र २० रहेको देखिन्छ भने औसत प्रति कक्षा १६ जना रहेको छ । यो अवस्थाले २०५६ मा उल्लिखित निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको मापदण्डभन्दा ५३% शिक्षक विद्यार्थी अनुपात न्यून रहेको देखिन्छ । कार्यान्वयनमा अभि सशक्त गरी विद्यार्थी संख्या वृद्धि गर्न सकिने देखिन्छ । यो कार्यक्रम कार्यान्वयनमा विद्यार्थी चाप निर्धारित अधिकतम मापदण्ड भन्दाकम भएको हुँदा कक्षा सञ्चालनमा कुनै कठिनाइ देखिदैन ।

माथिको तथ्याङ्कलाई स्तम्भ चित्रमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

स्तम्भ चित्र ४ : नमुना विद्यालयको कक्षागत औसत विद्यार्थी सङ्ख्या (२०६९)

टेलर (१९११) का अनुसार दक्ष कामदारहरूलाई उपयुक्त र सहज वातावरण भएमा प्रभावकारी रूपमा काम गर्न सक्छन् । तसर्थ विद्यार्थी चापको दृष्टिकोणबाट निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यान्वयन गर्न वर्तमान अवस्थामा कुनै कठिनाई नभएको देखिन्छ ।

४.३.२ शिक्षक सङ्ख्या र तालिम

कुनै पनि कामलाई प्रभावकारी तरिकाबाट सम्पन्न गरी लक्ष्यमा पुग्नलाई दक्ष तालिम प्राप्त जनशक्तिको आवश्यकता पर्दछ । शिक्षण कार्यमा तालिम प्राप्त शिक्षकहरूले मात्र पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको सिकाइ उपलब्धि अनुसारको कार्य सम्पन्न गर्न सफल हुन्छ । यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षक विवरण निम्न अनुसार रहेको पाइयो ।

तालिका १४ : नमुना विद्यालयमा कार्यरत शिक्षक विवरण

विद्यालय	तालिम		जम्मा शिक्षक संख्या	कैफियत
	प्राप्त	अप्राप्त		
१. श्री सिद्ध मा.वि.	३	१	४	दरबन्दी, राहत र निजी स्रोतका शिक्षकको गणना गरिएको ।
२. श्री सार्वजनिक निमावि	१	३	४	
३. श्री सिंह बाहिनी प्रावि	३	२	५	
४. श्री देउराली प्रावि	३	२	५	
५. श्री गुह्येश्वरी निमावि	५	०	५	
जम्मा:	१५	८	२३	

स्रोत: Flash-I, २०६९ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा कुल शिक्षक सङ्ख्या ७१ रहेको छ भने तालिम प्राप्त शिक्षक ५२ जना अर्थात् ७३.२४ प्रतिशत रहेको छ । नमुना विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षक जम्मा शिक्षक सङ्ख्या २३ रहेको छ । ती मध्ये तालिम प्राप्त शिक्षक सङ्ख्या १५ जना रहेको छ भने तालिम अप्राप्त अधिकांश निजी स्रोतमा भर्ना भएका शिक्षकहरूको सङ्ख्या ८ रहेको छ । अर्थात् ६५.२२ प्रतिशत शिक्षक तालिम प्राप्त छन् भने बाँकी ३४.७८ प्रतिशत शिक्षक तालिम अप्राप्त रहेको पाइन्छ । तसर्थ पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेको उद्देश्य प्राप्त गर्न निजी शिक्षक नियुक्त गर्दा तालिम प्राप्तलाई मात्र नियुक्त गर्नुपर्ने देखिन्छ भने स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत शिक्षकहरूलाई समेत निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम दिने व्यवस्था मिलाउनु पर्ने देखिन्छ ।

टेलर (१९९१) का अनुसार वैज्ञानिक ढङ्गले कार्य सम्पन्न गर्न दक्ष तथा सिपालु कामदार छनोट गर्नुपर्ने हुन्छ । तसर्थ पाठ्यक्रम उद्देश्य अनुसार विद्यार्थीमा सिकाइ उपलब्धि हासिल गराउन सबै दक्ष तालिम प्राप्त शिक्षकहरूको आवश्यकता पर्दछ । त्यसकारण तालिम प्राप्त शिक्षकहरूलाई पुनः निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम दिनुपर्ने देखिन्छ, र शिक्षक नियुक्ती गर्दा तालिम प्राप्तलाई मात्र प्राथमिकता दिई सम्पूर्ण कार्यरत शिक्षकहरूलाई समसामयिक तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

४.३.३ शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ अनुसार शिक्षक विद्यार्थी अनुपात १:३० कायम गर्नु परेको छ (पा.वि.के. २०५६) । उक्त पूर्वाधार भएमा यो कार्यक्रम सजिलै कार्यान्वयन गर्न सकिने विश्वासका साथ यो रणनीति लिएको छ । यस अध्ययन क्षेत्रमा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात निम्न अनुसार रहेको पाइयो ।

तालिका १५ : शिक्षक विद्यार्थी अनुपात

२०६७			२०६८			२०६९		
शिक्षक संख्या	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	शिक्षक संख्या	विद्यार्थी संख्या	अनुपात	शिक्षक संख्या	विद्यार्थी संख्या	अनुपात
१९	७८३	१:४१.२	२०	७०४	१:३५.२	२३	४२१	१:१८.३

स्रोत: Flash-I, २०६७, २०६८, २०६९ ।

यस तालिका अनुसार शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा शिक्षक विद्यार्थी अनुपात क्रमशः १:४१, १:३५ र १:१८ रहेको देखिन्छ ।

तथ्याङ्कको अध्ययनबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ ले निर्धारण गरेका १:३० अनुपातभन्दा बढी शैक्षिक सत्र २०६७ र २०६८ मा देखियो भने त्यस पछिका शैक्षिक सत्र २०६९ मा निर्धारित अनुपात भन्दा ३९ प्रतिशतले न्यून देखियो । यसरी क्रमशः शिक्षक विद्यार्थी अनुपात घट्टै शैक्षिक सत्र २०६९ मा १:१८ भए तापनि निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन हुन नसक्नु चिन्ताको विषय देखिन्छ ।

४.३.४ सामग्रीको उपलब्धता र प्रयोग

अध्ययनको क्रममा नमुना विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सशक्त रूपमा कार्यान्वयन गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीहरूको उपलब्धताको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ ।

कार्यसञ्चयिका, निरन्तर मूल्याङ्कन अभिलेख फाराम, सिकाइ उपलब्धि सूचक जस्ता सामग्रीहरू आवश्यक मात्रामा उचित समयमा उपलब्ध हुनु पर्दछ । तसर्थ नमुना विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्धता बारेमा प्राप्त विवरण निम्न प्रकार रहेको पाइयो ।

तालिका १६ : निरन्तर मूल्याङ्कनका लागि सामग्री उपलब्धता

विवरण	कुल मत	स्तर				कैफियत
		उत्तम	मध्यम	सामान्य	न्यून	
प्राप्त मत	१०	१	४	५	-	
मत प्रतिशत		१०	४०	५०	-	

स्रोत: मत सर्वेक्षण, २०७० ।

नमुना विद्यालयका १० शिक्षकहरूसँग अनुसूची ३ अनुसार सामग्री उपलब्धता बारेमा विकल्प मध्ये उत्तम, मध्यम, सामान्य र न्यूनमा क्रमशः १, ४, ५ र ० मत खसेको थियो । अर्थात् १० प्रतिशत मात्र सामग्री उपलब्धता उत्तम छ भने ५०% सामान्य भन्ने मत प्राप्त भएको हुँदा अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनका लागि सामग्रीहरूको उपलब्धताको उचित व्यवस्था हुन नसकेको स्पष्ट हुन्छ । तसर्थ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्थालाई प्रभावकारी बनाउन सामग्री उपलब्धतामा विशेष ध्यान पुऱ्याउनु पर्ने देखिन्छ ।

४.३.५ सिकाइ उपलब्धि सूचक प्रदर्शन र प्रयोग

निरन्तर मूल्याङ्कन शिक्षक निर्देशिका २०५६ ले कार्यक्रम कार्यान्वयनको लागि कार्यक्रम निर्देशिकाको अनुसूची १, २ र ३ मा सिकाइ उपलब्धि सूचकहरू उल्लेख गरिएको छ (पा.वि.के. २०५६) । यसबाट शिक्षकलाई कक्षाकोठामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयनमा सहयोग पुग्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना छनोटमा परेका विद्यालयहरूको कक्षाकोठाहरूमा अवलोकन गर्दा प्राप्त भएको नतिजा निम्न अनुसार छ ।

तालिका १७ : कक्षाकोठामा सिकाइ उपलब्धि चार्ट व्यवस्थापन

विवरण	उपलब्धता स्तर			
	विद्यालयको संख्या	सबै कक्षामा	केही कक्षामा	नभएको
सिकाइ उपलब्धि चार्ट प्रतिशत	५	१	१	३
		२०	२०	६०

स्रोत: मत सर्वेक्षण, २०७० ।

यस तालिका अनुसार निर्धारित सिकाइ उपलब्धि चार्ट कक्षाकोठामा भए नभएको अनुसूची ३ को ११ प्रश्नावली भर्ने र शोधकर्ताबाट अवलोकन गर्दा श्री सिंहबाहिनी प्रा.वि. मा सबै कक्षामा व्यवस्थित गरिएको पाइयो भने श्री सार्वजनिक नि.मा.वि. मा सबै कक्षाकोठामा उपलब्ध नभएको पाइयो । यसरी २० प्रतिशत विद्यालयमा सबै कक्षामा राखिएको र २० प्रतिशत विद्यालयमा केही कक्षाकोठामा मात्र भएको पाइयो भने ६० प्रतिशत विद्यालयहरूमा सिकाइ उपलब्धि सूचक चार्ट नै नराखिएको अवस्थाले सूचकको आधारमा शिक्षण सिकाइ क्रियाकलाप निर्धारित मापदण्ड अनुसार नभई कार्यक्रम कार्यान्वयनमा कमजोरी रहेको पाइयो ।

४.३.६ कक्षाकोठामा पुस्तकालयको व्यवस्था

निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यान्वयन पुस्तिका २०५६ मा कार्यक्रमको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निम्ति सामग्री निर्माण र वितरण अन्तर्गत एउटा विद्यालयमा २ प्रतिका दरले कम्तिमा ५० शीर्षकमा बाल सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध गराउने उल्लेख गरेको छ । त्यस्तै शिक्षकको पेशागत सहयोगका लागि आवश्यक हुने शिक्षक स्रोत सामग्री समेत उपलब्ध गराउने व्यवस्था रहेको छ (पा.वि.के., २०५६) ।

नमुना विद्यालयहरूको कक्षाकोठा अवलोकन गर्ने क्रममा ५ वटै नमुना विद्यालयहरूमा बाल सन्दर्भ सामग्री उपलब्ध भएको तर सबै सामग्री कार्यालय कक्षाको ज्याक/दराजमा राखिएको र विद्यार्थीहरूले पढ्न चाहेमा उपलब्ध गराउने गरेको पाइयो भने पा.वि.के. २०५६ ले व्यवस्था गरे अनुसार ५० शीर्षकमा भने नभएको पुस्तकालय लिष्ट पाइयो । अर्कातिर शिक्षक सन्दर्भ सामग्री कार्यालय कक्षमा व्यवस्थित गरेको पाइयो ।

हिल्डा तावा (१९६२) को अनुसार बालबालिकालाई बौद्धिक र मानसिक विकासमा पहिलो चरणमा कक्षाकोठाको वातावरणले आकर्षित गर्न नसकेमा विद्यालयका अन्य क्रियाकलापमा

उनीहरूको सहभागिता अभिवृद्धि गर्न कठिन हुन्छ । तसर्थ बालबालिकाहरूको रूचि अनुसारको पाठ्य सामग्री र सन्दर्भ सामग्रीहरू पर्याप्त मात्रामा उलब्ध गराउनु पर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

४.३.७ बसाइ व्यवस्थापन

कक्षाकोठामा शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी बनाउन कक्षाकोठामा विद्यार्थी सङ्ख्या र सुविधाजनक बसाइको व्यवस्था आवश्यक हुन्छ । अध्ययन क्षेत्रमा कक्षागत औसत विद्यार्थी सङ्ख्या १८ जना प्रतिकक्षा र नमुना विद्यालयको औसत प्रतिकक्षा १९ रहेको छ ।

विद्यालय अवलोकन गर्ने क्रममा नमुना विद्यालयहरूको बसाइ व्यवस्थापनमा फर्निचर पर्याप्त देखिए तापनि २ वटा विद्यालय वा ४०% विद्यालयका कक्षाकोठा व्यवस्थापन ज्यादै कमजोर देखियो भने ६० प्रतिशत वा ३ वटा विद्यालयको बसाइ व्यवस्थापन उपयुक्त र फर्निचर उपलब्धता व्यवस्थित वा पर्याप्त भए तापनि स-साना विद्यार्थीहरूका लागि उचाइ बेवास्ता गरी फर्निचर निर्माण गरेको पाइयो । तसर्थ विद्यार्थी बसाइ अनुपयुक्त र कक्षाकोठा सफ नहुँदा त्यसको प्रभाव शिक्षण सिकाइमा पर्ने हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्थामा असर परेको देखिन्छ ।

टेलर (१९९१) अनुसार कामदारको कार्यदक्षता बढाउन वैज्ञानिक ढङ्गबाट व्यवस्थापन गर्नु आवश्यक हुन्छ । कामदारका लागि उपयुक्त वातावरण भए मात्र उत्पादन बढ्न सक्छ । त्यसकारण कक्षाकोठा सफा र उपयुक्त बसाइ व्यवस्थापन भएमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मर्म अनुसार अपेक्षित सिकाइ उपलब्धि हासिल गर्न सकिन्छ ।

४.३.८ विद्यालय समुदाय सम्बन्ध

शैक्षिक क्रियाकलाप प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि समुदायको सहयोग अपरिहार्य हुन्छ । यही तथ्यलाई आत्मसात गर्दै निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रभावकारी कार्यान्वयनका निम्ति समुदायको सक्रिय सहभागिता र सहयोग वृद्धि गराउन विद्यालयले निरन्तर मूल्याङ्कन गरी त्यसको प्रगति विवरण नियमित रूपमा अभिभावकलाई जानकारी गराउनु पर्ने व्यवस्था रहेको छ (पा.वि.के., २०५०) ।

समुदाय र विद्यालय बीच प्रत्यक्ष नाता जोडिएको हुन्छ । समुदाय विनाको विद्यालय चलाउने कुराको कल्पना पनि गर्न सकिदैन (शिक्षक मासिक पत्रिका, साउन २०७०)।

अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयका छ जना प्र.अ.हरूसँग तपाईंको विद्यालयमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिभावक वर्गको सहयोग कस्तो छ ? भन्ने अनुसूची २ को प्रश्नमा प्राप्त विकल्प निम्न अनुसार प्राप्त भएको छ ।

तालिका १८ : विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा अभिभावकको सक्रियता

प्रतिक्रिया	कुल मत	प्राप्त मत	मत प्रतिशत	कैफियत
१. उच्च	५	-	-	
२. सामान्य		४	८०	
३. न्यून		१	२०	
४. चासो नै नभएको		-	-	

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७० ।

उल्लिखित नमुना विद्यालयका प्र.अ. हरूको प्रतिक्रिया हेर्दा सबभन्दा बढी विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिभावक वर्गको, विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा ८० प्रतिशत वा ४, प्र.अ. हरूको मत सामान्य चासो भएको देखिन्छ भने न्यून चासो मात्र भएको भन्नेमा १ जना प्र.अ. वा २० प्रतिशत, अभिभावकको चासो भएको भन्ने देखिन्छ । यी प्रतिक्रियाहरूबाट विद्यालयमा अभिभावक वर्गको पर्याप्त सहयोग र सक्रियता नपाएको देखिन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रमा निर्धारित मापदण्डभन्दा कम शिक्षक विद्यार्थी अनुपात भए तापनि टेलर (१९११) ले भने भैं वैज्ञानिक ढङ्गबाट शिक्षकको व्यवस्थापन परिचालन गर्न नसकिएको, शिक्षकहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिमको अभाव भएको, आवश्यक शैक्षिक सामग्री, सन्दर्भ सामग्री पर्याप्त नभएको, सबै कक्षाकोठाहरूमा बसाइ व्यवस्थापन उपयुक्त नभएको अवस्थाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको उपयुक्त वातावरणको अभाव भएको देखिन्छ ।

तालिम प्राप्त शिक्षक प्रतिशत अध्ययन क्षेत्रमा ७३.२४ प्रतिशत र नमुना विद्यालयमा ६५.२२ प्रतिशत भए तापनि विद्यालयले अभिभावक सक्रियता प्रभावकारी गर्न नसक्दा विद्यार्थी नियमितता, आधुनिक पद्धतिप्रति शिक्षमा उत्प्रेरणाको कमीले गर्दा निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यक्रम निर्देशिकाको परिकल्पना अनुसार प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन हुन नसकेको देखिन्छ । उत्प्रेरणा कै अभावले गर्दा कक्षाकोठामा कार्यसञ्चयिका प्रयोग हुन नसकेको, सिकाइ उपलब्धि सूचक चार्ट प्रदर्शन र प्रयोग हुन नसकेको, बालबालिकाहरूका लागि उपयोगी बाल सन्दर्भ सामग्री अभावले सिकाइ क्रियाकलापमा उत्प्रेरित गर्न नसकिएको देखिन्छ । यसर्थ शिक्षक वर्गमा समय सापेक्ष निरन्तर

मूल्याङ्कन प्रणालीको आधारभूत आवश्यकता पूर्ति गर्न पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था गरी उत्प्रेरणा वृद्धि गर्नुपर्ने देखिन्छ भने अभिभावक वर्गमा विद्यालयप्रति सकारात्मक भावनाको विकास गरी विद्यालयको प्रत्येक क्रियाकलापमा प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष सहभागिता बढाउनु पर्ने हुन्छ ।

४.४ निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बनाउने उपायहरू

यस शोधपत्र सम्पन्न गर्ने क्रममा अध्ययन क्षेत्रमा गरिएको सर्वेक्षण, अन्तर्वार्ता, छलफल तथा प्रश्नावलीहरूको विश्लेषणबाट कार्यक्रम कार्यान्वयनमा निम्न अनुसारको चुनौतीहरू रहेको देखिन्छ ।

४.४.१ सूचना प्रणाली

निरन्तर मूल्याङ्कन शिक्षक निर्देशिका २०५६ को परिच्छेद ७.५ मा उल्लेख भए अनुसार कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्नका लागि विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका प्रत्येक अभिभावकलाई चौमासिक रूपमा विद्यालयमा बोलाइ अध्ययन गर्न दिने र निरक्षर अभिभावक भएमा कक्षा शिक्षकले मौखिक रूपमा जानकारी गराउनु पर्ने व्यवस्था भएको छ। सोही परिच्छेदमा अभिभावकले बेलाबेलामा विद्यालय गएर आफ्नो नानीहरूको उपलब्धिका बारेमा जानकारी लिनुपर्ने अवस्था समेत उल्लेख गरिएको छ (पा.वि.के., २०५६) । सामुदायिक विद्यालयको सिकाइ उपलब्धि आशातीत लक्ष्यको तुलनामा कमजोर छ । यसो हुनुमा अधिकांश शिक्षकहरू पुराना तथा अनुभवी भए तापनि आधुनिक पद्धति र प्रविधिसँग घुलमिल हुनु चासो नदिने र कार्यान्वयन पक्षमा फितलो हुनु नै मुख्य कारण हो (शिक्षक मासिक, जेष्ठ २०७०)।

अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा प्रगति विवरणको सूचना सम्बन्धी जानकारी गराई हस्ताक्षर गराउने गरिएको छ ? भनी सोधिएको प्रश्नमा प्राप्त प्रतिक्रिया निम्न अनुसार पाइयो ।

तालिका १९ : प्रगति विवरणको सूचना सम्बन्धी विवरण

प्रतिक्रिया	कुल मत	प्राप्त मत	मत प्रतिशत	कैफियत
छ	५	१	२०	
छैन		४	८०	

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७० ।

तालिका २० अनुसार विद्यालयहरूले विद्यार्थीहरूको प्रगति विवरणमा अभिभावकहरूलाई जानकारी गराइ हस्ताक्षर गराउनेमा २० प्रतिशत, जानकारी गराइ हस्ताक्षर नगराउनेमा ८० प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

टायलर (१९३०) का अनुसार व्यक्तिगत विभिन्नताका आधारमा पृष्ठपोषण प्रदान गरी प्राप्त उपलब्धिको सूचना आदनप्रदान गर्न कमजोर सूचना प्रणालीका कारण विद्यालयहरूमा सिकाइ उपलब्धि न्यून रहेको देखियो । सूचना प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाएर अभिभावक, शिक्षक, विद्यार्थी बीच सुमधुर सम्बन्ध स्थापना गर्न सकेमा मात्र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी भई शैक्षिक उपलब्धि बढाउन सकिन्छ ।

४.४.२ शिक्षक तालिम

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन: चुनौति र समाधानको लागि नमुना विद्यालयहरूको तथ्याङ्क सङ्कलनका क्रममा प्रधानाध्यापक, शिक्षकहरूसँग भएको अन्तरक्रियाबाट प्राप्त समस्याहरू मध्ये एक शिक्षक तालिम भएको पाइयो ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका (२०५६) मा उल्लेख भए अनुसार कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका निम्ति पूर्वाधारको रूपमा प्रत्येक प्राथमिक विद्यालयका प्रतिकक्षा १ शिक्षकका दरले ३ कक्षासम्मका शिक्षकहरूलाई निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम ३ वर्ष भित्रमा दिइने उल्लेख गरिएको छ ।

कार्यक्रमको प्रारम्भमा यो तालिम सञ्चालन भए तापनि पछिल्ला वर्षहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम सञ्चालन नभएको र सञ्चालित तालिमहरूले पनि नसमेटेको अवस्थाले गर्दा पछिल्लो समयमा नियुक्त शिक्षकहरूलाई व्यावहारिक रूपमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न समस्या भएको नमुना विद्यालयका प्राधानाध्यापक तथा नयाँ नियुक्त शिक्षकहरूबाट प्राप्त भयो । त्यसकारण वर्तमान अवस्थामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको अध्ययन क्षेत्रमा प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनुको एक प्रमुख कारणको रूपमा शिक्षक तालिमको आवश्यकता रहेको स्पष्ट देखिन्छ ।

४.४.३ अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणाली

कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन विद्यालय निरीक्षक तथा स्रोत व्यक्तिहरूलाई प्रतिवर्ष आफ्नो क्षेत्रका प्रत्येक विद्यालयका १०% विद्यार्थीका नमुना कार्य प्रमाणित गरिने व्यवस्था गरिएको छ (पा.वि.के., २०५६) । यसै अनुरूप अनुगमन गर्दा विद्यार्थीको कार्यसञ्चयिका व्यवस्थित गरे/नगरेको, विद्यालयका क्रियाकलापका सही मूल्याङ्कन गरे/नगरेको, विद्यालय क्रियाकलापको सही मूल्याङ्कन गरे/नगरेको, सामग्री उपलब्धता र प्रयोगको अवस्था हेर्नुपर्ने, शिक्षकलाई आवश्यक राय सल्लाह सुझाव दिनु आवश्यक हुन्छ ।

सम्बन्धित क्षेत्रको वि.नि./स्रोतव्यक्तिले १० प्रतिशत कार्यसञ्चयिका फाराम प्रमाणित गर्नुपर्नेमा अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा निम्न अनुसार वि.नि./ स्रोतव्यक्तिको अनुगमन तथा सुपरिवेक्षक निम्न अनुसार भएको पाइयो ।

तालिका २० : नमुना विद्यालयको विगत ३ वर्षको अनुगमन तथा निरीक्षण

विद्यालयको नाम	अनुगमन कर्ता	शैक्षिक सत्र											
		२०६७				२०६८				२०६९			
		पटक	जम्मा	वि.सं	%	पटक	जम्मा	वि.सं	%	पटक	जम्मा	वि.सं	%
श्री सिद्ध मा.वि.	वि.नि.	३	१०	२०१	५	३	१०	२३०	४	५	११	८०	१४
	स्रोतव्यक्ति	७				७				६			
श्री सार्वजनिक निमावि	वि.नि.	-	४	१०१	४	२	६	११०	५	१	३	११८	३
	स्रोतव्यक्ति	४				४				२			
श्री सिंह बाहिनी प्रावि	वि.नि.	१	५	१७७	३	२	६	१५३	४	१	४	७७	५
	स्रोतव्यक्ति	४				४				३			
श्री देउराली प्रावि	वि.नि.	-	३	१०३	३	-	२	१०८	२	-	३	४७	६
	स्रोतव्यक्ति	३				२				३			
श्री गुह्येश्वरी निमावि	वि.नि.	-	५	२२४	२	-	६	१०३	६	-	०६	९९	६
	स्रोतव्यक्ति	५				६				६			
जम्मा:			२७		१७		३०		२१		२७		३४
औसत:			५.४		३.४		६		४.२		५.४		६.८

स्रोत: Flash-II २०६७, २०६८, २०६९ ।

तालिका २० अनुसार शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा क्रमशः ३, ४ र ७ औसत प्रतिशत रहेको देखिन्छ । यसर्थ निर्धारित मापदण्डभन्दा न्यून निरीक्षण तथा अनुगमन भएकोले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा चुनौती रहेको देखिन्छ ।

४.४.४ स्रोत साधनको प्रयोग

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयनका लागि आवश्यक साधन स्रोतको बारे माथि ४.२.३ मा उल्लेख भए अनुसार तालिका १७ अनुसार सामग्री उपलब्धता १० प्रतिशतले मात्र उत्तम प्रतिक्रिया दिएको छ भने ५० प्रतिशतले सामान्य आवश्यक सामग्री उपलब्ध भएको देखाएको छ ।

अध्ययन क्षेत्रका अधिकांश सामुदायिक विद्यालयहरूमा सरकारी अनुदान बाहेक अन्य आर्थिक स्रोत नभएको र आवश्यक सामग्री जस्तै मूल्याङ्कन फाराम, विभिन्न अभिलेखका लागि सामग्री खरीद गर्न आर्थिक अभाव भएको छलफलका क्रममा प्र.अ.हरूले बताउनु भएको थियो ।

तसर्थ यस अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन गर्न वर्तमान अवस्थामा आवश्यक स्रोत साधनहरूको गम्भिर चुनौतीको रूपमा रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

टेलर (१९९१) ले भने भैं कामदारलाई काम गर्नका लागि उपयुक्त वातावरणको निर्माण गर्न पर्याप्त साधन जुटाउनु पर्ने देखिन्छ ।

४.४.५ विद्यालय समुदाय सहयोग

विद्यालयको शिक्षण-सिकाइ र मूल्याङ्कन कार्यलाई प्रभावकारी बनाई पाठ्यक्रमको उद्देश्य पूरा गर्न विद्यालय समुदाय सहयोग अपरिहार्य हुन्छ ।

यस अध्ययन पूरा गर्ने क्रममा अध्ययन क्षेत्रका ५ जना प्र.अ. हरूबाट अनुसूची १ बमोजिमको प्रश्नावली भर्नेक्रममा प्राप्त प्रतिक्रिया निम्न अनुसार छन् ।

तालिका २१ : विद्यालय समुदाय सहयोग विवरण

प्रतिक्रिया	कुल मत	प्राप्त मत	मत प्रतिशत	कैफियत
सामान्य	५	४	८०	
प्रायजसो		-	-	
आवश्यकता अनुसार		-	-	
सबै सहयोग		१	२०	

स्रोत: विद्यालय सर्वेक्षण २०७० ।

यस तालिकाबाट नमुना विद्यालयका प्र.अ. हरूलाई तपाईंको विद्यालयमा समुदायको सहयोगको अवस्था कस्तो छ ? भन्ने प्रश्नको विकल्प मध्ये १ जना वा २०% प्र.अ. ले मात्र सबै सहयोग प्राप्त छ, भन्ने देखाएको छ, भने बाँकी ८०% प्र.अ. हरूले सहयोगको अवस्था सामान्य मात्र रहेको तथ्याङ्कले स्पष्ट गराउँछ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ ले परिकल्पना गरे अनुसार विद्यालय समुदाय बीच राम्रो सम्बन्ध स्थापना हुन नसकेको स्पष्ट हुन्छ ।

टेलर (१९९१) ले उल्लेख गरे भैं उपयुक्त वातावरण स्थापना गर्न विद्यालयहरू कमजोर रहेकाले पनि समुदायबाट पर्याप्त सहयोग प्राप्त हुन नसकेको देखिन्छ । तसर्थ विद्यालय समुदाय सम्बन्ध सुमधुर गर्दै अगाडि बढेमा मात्र विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको लक्ष्य प्राप्त गर्न सकिने

स्पष्ट हुन्छ । यस प्रकार निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्थामा विद्यालय समुदायको सम्बन्ध चुनौती बन्न पुगेको देखिन्छ ।

४.४.६ सहयोगी कार्यक्रमको अभाव

कार्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन कार्यान्वयन प्रक्रियामा संलग्न सबै पक्षहरूलाई उचित सहयोग पुऱ्याउँदै सक्रियता बढाउन आवश्यक हुन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका प्र.अ., शिक्षक, अभिभावक, वि.नि., स्रोतव्यक्ति आदि सम्बन्धित सरोकारवालाहरूसँगको छलफल, अन्तर्वार्ता तथा प्रश्नावली भर्ने क्रममा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको धारणा र विश्वास पूर्ण रूपमा स्पष्ट नभएको पाइयो ।

यस्तै यस कार्यक्रमलाई सहयोग पुऱ्ने पर्याप्त सहयोगी कार्यक्रमहरू नल्याएको प्र.अ., शिक्षकहरूको भनाइ तथ्याङ्क सङ्कलनको क्रममा प्राप्त भयो । यसबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी शैक्षिक नीति तथा दस्तावेजहरूको निर्माणमा मात्र बढी जोड दिएको तर त्यस नीतिलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने कार्यक्रम बन्न नसकेको हुँदा यो निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा चुनौती रहेको स्पष्ट हुन्छ ।

४.४.७ समन्वयात्मक प्रयास

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ को परिच्छेद २ मा कार्यक्रम कार्यान्वयनको क्रममा शिक्षक तालिम सञ्चालन गर्ने, सामान निर्माण र वितरण, विद्यार्थी मूल्याङ्कन, अभिलेख व्यवस्थापन एवं अनुगमन तथा मूल्याङ्कन गर्ने कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ (पा.वि.के., २०५६) । त्यस्तै कार्यक्रम पुस्तिकाको अनुच्छेद ३ मा विभिन्न निकाय तथा व्यक्तिहरूको भूमिका स्पष्ट उल्लिखित छ ।

यस अध्ययनको क्रममा नमुना विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरू मध्ये तालिका १५ नमुना विद्यालयको शिक्षक विवरण अनुसार ६५.२२ प्रतिशत मात्र पूर्ण तालिम प्राप्त रहेको तथ्याङ्क प्राप्त छ । त्यस मध्येका अधिकांश शिक्षकहरूले ५ दिने निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी तालिम नलिएको बताएका छन् । तसर्थ तालिम दिने निकाय र कार्यक्रम बीच समन्वयको अभाव भएको देखिन्छ ।

यसैगरी यसै परिच्छेदको ४.३.५ को तालिका २३ को विश्लेषणबाट विद्यालय समुदाय बीच उचित सम्बन्धको अभाव तथा कमजोर सम्बन्धको कारण निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा कमजोर अवस्था रहनुको कारण बनेको स्पष्ट देखिन्छ ।

यसरी नै कमजोर सूचना प्रणाली तथा अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षणको अपर्याप्तता अधिकांश मूल्याङ्कन प्रणाली परम्परागत, साधनस्रोतको अपर्याप्तता जस्ता कारणले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी बन्न नसकेको स्पष्ट देखिन्छ ।

यी विश्लेषणबाट अध्ययन क्षेत्रमा कमजोर सूचना प्रणालीको कारण टेलर (१९११) ले उल्लेख गरे उपयुक्त वातावरण स्थापना गर्न नसक्दा समुदायलाई विद्यालयले शैक्षिक गतिविधिमा सहभागी गर्न नसकेको स्पष्ट हुन्छ । तसर्थ कार्यक्रमलाई सम्बन्धित पक्षबीच उचित समन्वय र सम्बन्धको अभाव हुँदा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा चुनौती देखिन्छ भने अध्ययन क्षेत्रका शिक्षकहरूमा कार्यक्रमप्रति परम्परागत धारणा हटिनसकेको हुँदा कामदारको कार्यशैलीलाई परिवर्तन गरेर वैज्ञानिक विधिबाट कार्य सम्पन्न गर्ने कार्यशैलीको अभाव रहेको र कार्यक्रमप्रति चाहना भएका शिक्षकहरूमा पनि टेलरले उल्लेख गरे जस्तै उपयुक्त वातावरणको निर्माण गर्न स्रोत साधनको अभाव रहेको प्राप्त तथ्याङ्क सूचनाहरूले स्पष्ट गरेको छ । यी उल्लिखित विभिन्न कारण निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा चुनौती रहेको देखिन्छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन चुनौति र समाधानको अध्ययन गर्ने क्रममा अधिकांश विद्यालयहरूमा भएका कार्यसञ्चयिका प्रत्येक कक्षामा राखिनु पर्ने, निरन्तर विद्यार्थी अभिलेख फाराम प्रत्येक पिरियडमा भर्नुपर्ने भए तापनि विद्यालयहरूमा फर्निचर, कक्षाकोठाको अवस्था, उपयुक्त बसाइ व्यवस्थापन आदि पर्याप्त र उपयुक्त नभएको हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी फाराम भर्ने र सुरक्षित राख्न कठिनाई भएकोले विद्यालयको आर्थिक स्रोत र सरकारी अनुदानमा मात्र भर नपरी स्वैच्छिक चन्दा, स्थानीय निकायहरू समक्ष अनुरोध गरेर आर्थिक पक्ष सफल गर्ने प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

विद्यालय व्यवस्थित रूपमा सञ्चालन नभएमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी रूपमा सञ्चालन गर्न असम्भव हुने हुँदा विद्यालय र समुदाय बीचको सम्बन्ध दरिलो पार्न अति आवश्यक हुन्छ । जसका लागि विद्यालयहरूले विद्यालयको वार्षिक उत्सव, अभिभावक दिवस जस्ता कार्यक्रम सञ्चालन गर्दै सक्रिय अभिभावकहरूलाई सम्मान गर्ने, अभिभावक वर्गको कुराको सुनुवाइ

हुने वातावरण सिर्जना गर्ने र विद्यालयका हरेक क्रियाकलापमा अभिभावकहरूको सक्रियता बढाउँदै विद्यालय र समुदाय बीचको सहयोग प्रभावकारी बनाउनु पर्ने देखिन्छ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम (२०६२/२०६५) ले कार्यान्वयनमा ल्याइ रहेको अवस्थामा यो निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी ५ दिने तालिम लिएका धेरै शिक्षकहरू शिक्षण कार्यबाट अलगिएका र त्यसपछि नियुक्त राहत, करार तथा निजी शिक्षकहरूले हाल सञ्चालित तालिम कार्यक्रमहरूमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी प्रशिक्षण नपाएका हुँदा त्यस्ता शैक्षिक कार्यक्रमहरूमा समेत निरन्तर मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिमको व्यवस्था गर्नुपर्ने आवश्यकता रहेकोले यो कार्यक्रम प्रभावकारी बनाउन सहयोगी कार्यक्रमको रूपमा छोटो समयको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सम्बन्धी कार्यक्रम पनि राख्नु पर्ने देखिन्छ ।

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझाव

५.१ प्राप्ति

यस अध्ययनको क्रममा गरिएको तथ्य, तथ्याङ्क तथा सूचनाहरूको व्याख्या विश्लेषणबाट प्राप्त भएका नतिजाहरू निम्न प्रकार छन् ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा कक्षा १-५ मा क्रमशः २३८१, १११२ र १२९१ जना विद्यार्थी भर्ना भएको देखिन्छ । शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६८ मा १२६९ वा ५३.३ प्रतिशतले घटेको देखिन्छ । त्यस्तै शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६९ मा १७९ वा १६ प्रतिशतले विद्यार्थी भर्ना बढेको देखिन्छ ।

नमुना विद्यालयको शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा कक्षा १-५ मा विद्यार्थी भर्ना क्रमशः ७८३, ७०४ र ४२१ जना भएको देखिन्छ । विद्यार्थी भर्ना दर शैक्षिक सत्र २०६८ मा शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा ७९ वा १० प्रतिशत र शैक्षिक सत्र २०६९ मा शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा २८३ वा ४० प्रतिशतले घटेको देखिन्छ ।

शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा कक्षा दोहोर्‍याउने दर क्रमशः १९६, ८८ र १२९ वा २५ प्रतिशत, १२.५ प्रतिशत र ३०.६ प्रतिशत रहेको छ । पहिलो वर्षको तुलनामा दोस्रो वर्षमा कक्षा दोहोर्‍याउने दर घटे तापनि शैक्षिक सत्र २०६९ मा बढेर पुनः ३०.६ प्रतिशत भएको देखिन्छ । यस प्रकार कक्षा दोहोर्‍याउने दर पुनः अधिक मात्रामा बढ्नुले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन पक्षमा कमजोर रहेको देखिन्छ ।

शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा भर्ना भएका विद्यार्थी मध्ये शैक्षिक सत्रको बीचैमा कक्षा छोड्ने दर क्रमशः १७.९, १५.८ र १२.४ प्रतिशत रहेको छ । यी ३ शैक्षिक सत्रमा कक्षा छोड्ने दर क्रमशः घट्दै गएको हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन पक्षमा क्रमशः सुधार भएको देखिन्छ ।

शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा नमुना विद्यालयहरूको कुल विद्यार्थी उत्तीर्ण दर क्रमशः ७४.४, ७५.८ र ७६.८ प्रतिशत रहेको छ । शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६८ मा १.४ प्रतिशत र शैक्षिक सत्र २०६८ को तुलनामा शैक्षिक सत्र २०६९ मा १ प्रतिशतले उत्तीर्ण दर क्रमशः बढेको देखिन्छ । यो नतिजाले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको मर्म अनुसार सकारात्मक प्रभाव बढ्दै गएको देखिन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा ६०% कार्यसञ्चयिका प्रयोगमा नै नल्याई कार्यालयको दराजमा राखेको अवस्था पाइयो । टेलरका अनुसार साधन स्रोतको वैज्ञानिक ढङ्गबाट व्यवस्थापन र प्रयोग नगरिँदा कार्यक्रमको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर भएको स्पष्ट हुन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूका प्र.अ., शिक्षकहरू मध्ये ४० प्रतिशतले मूल्याङ्कन अभिलेख फारामको प्रयोग कहिलेकाहीं मात्र गर्ने गरेको पाइयो । निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको प्रमुख आधारको रूपमा रहेको कार्यसञ्चयिका प्रयोगको यो अवस्थाले कार्यक्रम कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था कमजोर भएको स्पष्ट देखिन्छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको एक प्रमुख पक्ष उदार कक्षोन्नति हो । यस अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरूमा उदार कक्षोन्नति कार्यान्वयनमा नै नल्याएको पाइयो । त्यसकारण निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था कमजोर भएको स्पष्ट हुन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका शिक्षकहरू मध्ये ४० प्रतिशतले मात्र कार्यसञ्चयिकाको आधारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गरेको पाइयो भने ६० प्रतिशत शिक्षकहरूले परम्परागत प्रणालीको आधारमा विद्यार्थी मूल्याङ्कन गर्ने गरेको पाइयो । निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यान्वयन पुस्तिका २०५६ बाट निर्धारित साधनको उपयोग न्यून मात्रामा रहेकोले निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था कमजोर भएको स्पष्ट देखिन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ मा उल्लिखित मापदण्डभन्दा कम शिक्षक-विद्यार्थी अनुपातको चाप रहेको पाइयो ।

यस अध्ययन क्षेत्रका स्वीकृत दरबन्दी, राहत र निजी स्रोत समेत गरी ७१ मध्ये तालिम प्राप्त ५२ जना वा ७३.२३ प्रतिशत र नमुना विद्यालयमा कार्यरत २३ शिक्षकहरू मध्ये १५ वा ६५.२२ प्रतिशत मात्र तालिम प्राप्त शिक्षक भएको पाइयो । निजी स्रोतबाट शिक्षक नियुक्ति गर्दा तालिम अप्राप्तलाई समेत नियुक्ति गरेको देखिन्छ ।

यस स्रोतकेन्द्रको शिक्षक-विद्यार्थी अनुपात १:१८ र नमुना विद्यालयको १:१९ रहेको छ । निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यक्रम पुस्तिका २०५६ ले निर्धारण गरेको र मापदण्डभन्दा न्यून अनुपात भए तापनि कार्यक्रमको वर्तमान अवस्था कमजोर भएको देखिन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा शिक्षकहरूका लागि अपरिहार्य पाठ्यक्रम, शिक्षक निर्देशिका, शिक्षण सन्दर्भ सामग्री तथा विद्यार्थीहरूका लागि बाल सन्दर्भ सामग्री उचित समयमा उपलब्ध नभएको पाइयो । १० प्रतिशत विद्यालयहरूमा मात्र शिक्षकका लागि आवश्यक सामग्री

भएको र बाँकी विद्यालयहरूमा अपर्याप्त मात्रामा भएको देखिन्छ । यो अवस्थाले शिक्षण सिकाइ प्रभावकारी बनाइ बालबालिकाहरूलाई उत्प्रेरित गर्न पुस्तकालय व्यवस्थापन पर्याप्त नभएको देखिन्छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन कार्यक्रम निर्देशिका २०५६ ले सिकाइ उपलब्धि सूचकको प्रदर्शन र प्रयोग गर्नुपर्ने स्पष्ट गरिएको भए तापनि यस अध्ययन क्षेत्रको नमुना विद्यालयका २० प्रतिशत कक्षाकोठाहरूमा मात्र सूचकको प्रदर्शन र प्रयोग भएको पाइयो । यसबाट अध्ययन क्षेत्रमा कार्यक्रमको पूर्वाधार नै पूरा नभएको स्पष्ट हुन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रमा कक्षाकोठाको बसाइ व्यवस्थापन सामान्य ६० प्रतिशत र न्यून ४० प्रतिशत रहेको पाइयो । समुदायबाट पर्याप्त सहयोग पाउन नसकिएको र सहयोग बढाउने कार्यमा अभिभावक वर्गलाई आकर्षण गर्न नसकिएको देखिन्छ ।

अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा सूचना प्रणाली कमजोर अवस्थामा रहेको पाइयो । ६०% शिक्षकको मात्र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीप्रति सकारात्मक धारणा भएको पाइयो बाँकी ४० प्रतिशत शिक्षकहरूमा यस कार्यक्रमप्रति वर्तमान अवस्थामा पनि सकारात्मक धारणा नभइ परम्परागत मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाउने गरेकोले कार्यसञ्चयिकाको प्रयोगलाई अनावश्यक बोझको रूपमा लिने गरेकोले कार्यान्वयनमा चुनौती रहेको देखियो ।

अध्ययनमा सम्बन्धित क्षेत्रका वि.नि./स्रोतव्यक्तिले १० प्रतिशत विद्यार्थीको नमुना कार्य प्रमाणित गरिने व्यवस्था पा.वि.के. ले गरेको भए तापनि सोभन्दा न्यून मात्र प्रमाणित गर्ने गरेको पाइयो । अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणाली कमजोर भएको कारण वर्तमान अवस्थामा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन पक्ष चुनौतीपूर्ण रहेको स्पष्ट देखिन्छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका अधिकांश विद्यालयहरूमा सरकारी अनुदान बाहेक अन्य आर्थिक स्रोत नभएको हुँदा निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीका लागि आवश्यक सामग्री खरीद गरी प्रयोग गर्न नसकिएको अवस्था रहेको पाइयो । तसर्थ पर्याप्त मात्रामा आवश्यक स्रोत साधनको अभावमा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्न चुनौती रहेको पाइयो ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयन पुस्तिका २०५६ को लक्ष्य अनुसार विद्यालय समुदाय बीच सम्बन्ध सुमधुर र पर्याप्त नभएको पाइयो भने विद्यार्थी प्रगति विवरणप्रति अभिभावकहरूको न्यून चासो भएको तथ्याङ्कहरूले स्पष्ट गरेको छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीलाई सशक्त रूपमा कार्यान्वयन गराउनका लागि दस्तावेजहरू मात्र रहेको त्यसका लागि आवश्यक सहयोगी कार्यक्रमहरूको अभाव रहेको पाइयो ।

यो कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्नका लागि नीति निर्माण तह, अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण गर्ने निकाय, विद्यालय, समुदाय जस्ता एक अर्काको पुरक पक्षहरू बीच उचित समन्वयको अभाव रहेको पाइयो ।

५.२. निष्कर्ष

अध्ययनको क्रममा प्राप्त तथ्य, तथ्याङ्कहरू तथा सूचनाहरूको व्याख्या विश्लेषणबाट प्राप्त भएका निष्कर्षहरू निम्न प्रकार छन् :

पाँचथर जिल्ला, श्री सिद्ध मा.वि. रानीगाउँ स्रोतकेन्द्रका विद्यालयहरूमा कार्यरत शिक्षकहरू मध्ये ७३.२३ प्रतिशत शिक्षकहरू तालिम प्राप्त भए तापनि कुल विद्यार्थी भर्नादर शैक्षिक सत्र २०६८ र २०६९ मा क्रमशः १० प्रतिशत र ४० प्रतिशतले घटेको छ भने उत्तीर्ण दर शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा क्रमशः ७४.४, ७५.८ र ७६.८ प्रतिशत अर्थात् शैक्षिक सत्र २०६७ को तुलनामा २०६८ मा १.४ प्रतिशत र २०६८ को तुलनामा २०६९ मा १ प्रतिशतले बढेको छ । त्यस्तै कक्षा दोहोर्‍याउने दर शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा क्रमशः २५%, १२.५% र ३०.६ प्रतिशत रहेको छ । कक्षा छोड्ने दर शैक्षिक सत्र २०६७, २०६८ र २०६९ मा क्रमशः १७.९%, १५.८% र १२.४% भई क्रमशः घट्दै गइरहेको छ । त्यस्तै कार्यसञ्चयिकाको व्यवस्थापन अव्यवस्थित र सजिलै प्रयोगमा ल्याउन नसकिने अवस्थामा रहेको र ज्यादै न्यून मात्र वर्तमान अवस्थामा प्रयोगमा रहेको, कार्यक्रमको कार्यनीति अनुरूप असाधारण प्रतिभावान विद्यार्थीहरूको कक्षोन्नतिको व्यवस्था नभएको, कार्यक्रम निर्देशिका २०५६ र प्राथमिक पाठ्यक्रम २०६२ अनुसारका मूल्याङ्कनका साधनहरू व्यवहारिक रूपमा प्रयोग न्यून रहेको आदि अवस्थाहरूबाट यस अध्ययन क्षेत्रमा कार्यक्रम कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था धेरै पक्ष कमजोर रहेको छ । अध्ययन क्षेत्रमा कार्यरत शिक्षकहरू सबैले निरन्तर मूल्याङ्कन सम्बन्धी तालिम लिने अवसर नपाउनु, यो कार्यक्रम प्रति सकारात्मक धारणा न्यून शिक्षकहरूमा मात्र हुनु, अधिकांश शिक्षकहरूबाट परम्परागत मूल्याङ्कन प्रणाली अपनाइनु जस्ता कारणहरूबाट निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली कार्यान्वयनमा शिक्षकहरूलाई उत्प्रेरित गर्न नसकेको पाइयो । त्यस्तै शिक्षकलाई आवश्यक सामग्री तथा बाल पुस्तकालयको अवस्था ज्यादै कमजोर रहनु, पाठ्यक्रमले निर्धारण गरेका सिकाइ उपलब्धि सूचक प्रदर्शन र प्रयोग न्यून हुनु, थोरै कक्षकोठाहरूमा मात्र उपयुक्त बसाइ व्यवस्था हुनु, विद्यालय

समुदाय सम्बन्ध पर्याप्त नहुनु, निरीक्षण अनुगमन तथा सुपरिवेक्षण मापदण्ड अनुसार नहुनु जस्ता पक्षहरूले अध्ययन क्षेत्रमा कार्यक्रम कार्यान्वयनका मापदण्डहरू प्रायः पूरा हुन नसकेको कारणले गर्दा कार्यक्रम कार्यान्वयनमा बाधा पुगेको देखिएको छ ।

यस अध्ययन क्षेत्रका विद्यालयहरूमा केही न्यून मात्रामा मापदण्डहरू पूरा भए तापनि धेरै जसो मापदण्डहरू पूरा हुन नसकेको र कार्यक्रमको कार्यान्वयनमा चुनौतीहरू रहेको देखिन्छ । कमजोर सूचना प्रणाली, कार्यक्रम प्रति शिक्षकवर्गको अस्पष्ट धारणा, कमजोर अनुगमन तथा निरीक्षण प्रणाली सम्बन्धित सरोकारवालाहरूमा कार्यप्रतिको प्रतिबद्धतामा कमी, आवश्यक स्रोत साधनको अभाव, कमजोर विद्यालय-समुदाय सम्बन्ध र पर्याप्त सहयोगको अभाव, न्यून विद्यार्थी उपस्थिति, शिक्षकहरूमा अभिलेख राख्ने ज्ञान, सीपमा परम्परागत धारणा, कार्यक्रम सम्बन्धी पुनर्ताजगी तालिम र समन्वयको अभाव, कार्यक्रम नीति निर्माण र कार्यान्वयन तहको विभिन्न पक्षहरू बीच समन्वयको अभाव जस्ता गम्भिर चुनौतीहरू सामना गर्न सकेमा मात्र निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली सफल पार्न सकिने देखिन्छ ।

५.३ सुझावहरू

यस अध्ययनबाट प्राप्त निष्कर्षका आधारमा सम्बन्धित सरोकारवाला पक्षहरूलाई निम्न अनुसारको सुझाव दिन उपयुक्त ठानिएको छ ।

५.३.१ नीति निर्माण तह

पाठ्यक्रम निर्माण, शिक्षक तालिम, कार्यक्रमको अनुगमन, निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण गर्ने निकायहरू बीच समन्वय गर्न अपरिहार्य देखिन्छ । कार्यक्रम लागू गर्नु अगावै कार्यक्रम कार्यान्वयनका लागि आधारभूत आवश्यकता कार्यान्वयन तहमा भए नभएको अनुगमन गरी आवश्यक पूर्वाधारहरूको विकास गरेपछि मात्र कार्यक्रमको थालनी गरे कार्यक्रम प्रभावकारी हुने देखिन्छ ।

कक्षा अवलोकन गरी आवश्यक पृष्ठपोषण प्रदान गर्ने व्यवस्था केवल सैद्धान्तिक मात्र रहेको तथा व्यवहारिक रूपमा कार्यान्वयन गर्ने शिक्षकलाई प्रोत्साहित गर्ने विशेष कार्यक्रम ल्याउनु अति आवश्यक देखिन्छ । शिक्षकको कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन गर्दा कक्षा क्रियाकलापलाई आधार मान्ने व्यवस्था गर्न सकेमा शिक्षक वर्गको कार्यक्रममा उत्प्रेरणा जगाउन सकिन्छ । अभिभावकलाई सम्बन्धित कार्यक्रम र पढाइप्रति जिम्मेवार बनाउन राष्ट्रिय सञ्चारको माध्यम मार्फत नीतिगत रूपमा चेतनामूलक कार्यक्रमहरू ल्याउनु उपयुक्त देखिन्छ ।

५.३.२ कार्यान्वयन तह

जुनसुकै कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि प्रयोग वा कार्यान्वयन तहको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । शैक्षिक क्षेत्रमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयले सम्बन्धित क्षेत्रको वि.नि./स्रोतव्यक्तिलाई दोहोरो भूमिकामा नअल्झाई प्रशासनिक कार्यको बोझ हटाएर विशुद्ध शैक्षणिक परामर्शदाता वा शिक्षकको सहजकर्ताको रूपमा स्थापित गर्नु उपयुक्त देखिन्छ ।

निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणाली प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नका लागि स्थानीय तहलाई बढी सशक्त गराउनु पर्ने देखिन्छ । शैक्षिक वातावरण उपयुक्त र सहज बनाउन वि.व्य.स. र शि.अ. संघलाई सम्बन्धित कार्यक्रमको जानकारी गराई उनीहरूको भूमिका र दायित्व जानकारी गराएर उपयुक्त वातावरण सिर्जना गर्नुपर्ने देखिन्छ । प्र.अ. ले कक्षा अवलोकन गरी पृष्ठपोषण दिए नदिएको समेत नियमित सुपरिवेक्षण गर्न सकिएमा मात्र कार्यक्रम अझ सशक्त रूपमा कार्यान्वयन गर्न सकिने देखिन्छ ।

पाठ्यक्रम प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्न गराउन शिक्षकहरूलाई सम्बन्धित कार्यक्रमको तालिम दिने र तालिममा सिकेका ज्ञान, सीपलाई कक्षाकोठामा प्रयोग गर्न उत्प्रेरित गर्ने, पुनर्ताजगी तालिमको व्यवस्था, शिक्षक-शिक्षकबीच प्रशासनिकभन्दा बढी पेशागत सम्बन्ध विस्तार गर्दै कक्षा क्रियाकलापमा सहयोगी भावनाको विकास गर्ने वातावरण सिर्जना गर्न सकेमा कार्यक्रम सफल गर्न सहयोग पुग्ने देखिन्छ । विद्यालयले सम्बन्धित अभिभावकहरूसँग सम्बन्ध स्थापना गर्दै विद्यार्थी नियमित गर्ने, सहभागीता बढाउने, शैक्षणिक कार्यक्रमको बारेमा अन्तक्रिया गर्ने, विभिन्न शैक्षिक गतिविधिहरूको जानकारी लिनेदिने गरेर कार्यक्रमलाई प्रभावकारी ढङ्गबाट अघि बढाउन सकिने देखिन्छ ।

५.३.३ अनुसन्धान तह

पाठ्यक्रमलाई प्रभावकारी बनाउन ल्याइएका कार्यक्रमलाई कार्यान्वयन गर्ने क्रममा विद्यालय, शिक्षक र कक्षाकोठाका वास्तविक समस्याहरू पहिचान गरेर त्यस्ता समस्याहरू समाधान गर्न तथा सरोकारवालाहरूको सक्रियता वृद्धि गर्न थप अनुसन्धान गर्नुपर्ने देखिन्छ । अनुसन्धानले विषयवस्तुको सत्यतथ्य उजागर गरेको हुनुपर्दछ, समस्याहरू खोतलिएको हुनुपर्दछ र समाधान खोजिएको हुनुपर्दछ । जसले गर्दा पाठक तथा सम्बन्धित निकाय त्यसबाट लाभान्वित हुनेछ । यहाँ प्रस्तुत गरिएको निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्थामा पनि सबै कुरा समेटिएको छ भन्न सकिदैन । यसको विषयमा पनि अझै अध्ययन अनुसन्धान गरी यसका समस्या तथा

समाधानका उपायहरूको पनि गहन खोजी गर्नाले समयसापेक्ष लागू गरिएको निरन्तर मूल्याङ्कनको महत्व भन्ने बढेर जानुका साथै अनुसन्धानबाट प्राप्त निष्कर्ष तथा सुझावले यसको कार्यान्वयमा ठूलो टेवा पुऱ्याउनेछ ।

सन्दर्भग्रन्थ सूची

- अवस्थी, डा. लवदेव (२०७०), *शिक्षा व्यवस्थापन : समस्या एक सुभाव अनेक*, शिक्षक मासिक पत्रिका, २०७० साउन ।
- कार्की, योगेन्द्रबहादुर (२०६६), *सामुदायिक प्राथमिक विद्यालयमा निरन्तर मूल्याङ्क प्रणाली*, अप्रकाशित शोधपत्र, सुकुना बहुमुखी क्याम्पस ।
- कोइराला, डा. विद्यानाथ, श्रेष्ठ चन्द्रबहादुर (२०६२), *शैक्षिक व्यवस्थापन र संगठनात्मक व्यवहार*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार : रोशन अफसेट प्रिन्ट, कोटेश्वर, काठमाडौं ।
- खनाल, पेशल (२०६५), *शैक्षिक अनुसन्धान पद्धति*, सनलाइट पब्लिकेशन, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
- खनाल विमल (२०७०), *सामुदायिक विद्यालयको विकल्प छैन*, शिक्षक मासिक, जावलाखेल, ललितपुर ।
- जबरा, स्वयंप्रकाश, श्रेष्ठ, चन्द्रबहादुर र रञ्जितकार, किरणराम (२०५८), *शिक्षामा मापन तथा मूल्याङ्कन*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाडौं ।
- जबरा स्वयंप्रकाश, श्रेष्ठ चन्द्रबहादुर र रञ्जितकार, किरणराम (२०६२), *शैक्षणिक मूल्याङ्कन*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५६), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन कार्यक्रम पुस्तिका*, सानोठिमी भक्तपुर ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०५९), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन परिचय पुस्तिका*, सानोठिमी भक्तपुर ।
- पाठ्यक्रम विकास केन्द्र (२०६३), *प्राथमिक शिक्षा पाठ्यक्रम*, सानोठिमी, भक्तपुर ।
- पौडेल, नारायणप्रसाद (२०६३), *निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली र यसको शैक्षिक व्यवस्थापनमा प्रभाव*, अप्रकाशित शोधपत्र, सुर्खेत बहुमुखी क्याम्पस ।
- बर्स्याल, गोपालप्रसाद (२०७०), *शिक्षको गुणस्तर वृद्धिका तीन सर्त*, शिक्षक मासिक, साउन ।
- वाग्ले, डा. मनप्रसाद र कार्की, उपेन्द्रकुमार (२०५७), *शिक्षाका आधारहरू*, विद्यार्थी पुस्तक भण्डार, काठमाण्डौं ।
- शिक्षा तथा खेलकूद मन्त्रालय (२०६३), *राष्ट्रिय पाठ्यक्रम प्रारूप*, केशरमहल, काठमाडौं ।
- शिक्षा मन्त्रालय (२०४९), *राष्ट्रिय शिक्षा आयोगको प्रतिवेदन*, केशर महल, काठमाडौं ।
- शर्मा, गोपीनाथ (२०५८), *नेपालको शिक्षा आयोगको प्रतिवेदनहरू*, पुतली सडक, काठमाडौं: मकालु बुक्स एण्ड पब्लिकेशन ।
- शर्मा एण्ड शर्मा (२०६९), *पाठ्यक्रम योजना र अभ्यास*, एम.के. पब्लिसर्स एण्ड डिष्ट्रिब्युटर्स, भोटाहिटी, काठमाडौं ।
- शर्मा चिरञ्जिवी र शर्मा निर्मला (२०६५), *शैक्षणिक मूल्याङ्कन*, काठमाडौं : विद्यार्थी पुस्तक भण्डार ।
- शैक्षिक जनशक्ति विकास केन्द्र (२०६५), *प्राथमिक शिक्षा र विकास*, शिक्षा मन्त्रालय, सानोठिमी ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - १

शिक्षकको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

शिक्षकको नाम :

सही विकल्पमा (✓) चिन्ह लगाउनुहोस् ।

१. तपाईंको विद्यालयमा कार्यसञ्चयिका व्यवस्थापन कसरी गरिएको छ ?
क) अफिसमा   ख) कक्षाकोठामा भुण्ड्याएर   ग) कक्षाकोठाको दराजमा
२. कार्यसञ्चयिकाको प्रयोग कसरी गर्दै आउनु भएको छ ?
क) दैनिक   ख) कहिले-काहीं
ग) एकाइ परीक्षामा मात्र   घ) गरेकै छैन
३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख लागु गर्नु भएको छ ?
क) छ   ख) छैन
४. आन्तरिक मूल्याङ्कनको साधनको रूपमा तलका मध्ये कुनलाई लिनुहुन्छ ?
क) कार्यसञ्चयिका   ख) लिखित परीक्षा
ग) मौखिक परीक्षा   घ) लिखित मौखिक
५. तपाईं विद्यार्थीको कक्षाकार्य/गृहकार्यको अभिलेख कसरी राख्नु हुन्छ ?
क) कहिलेकाहीं   ख) दैनिक   ग) छैन   घ) सम्भव छैन
६. विद्यार्थी आचरणको मापनको साधन तलका मध्ये कुनलाई लिनुहुन्छ ?
क) लिखित परीक्षा   ख) मौखिक परीक्षा   ग) दुवै   घ) रुजुसूची
७. परियोजनाकार्यको व्यवस्था गर्नु भएको छ ?
क) छ   ख) छैन   ग) कहिलेकाहीं   घ) सम्भव छैन
८. शिक्षकका लागि आवश्यक सामग्री उपलब्धता तपाईंको विद्यालयमा कस्तो छ ?
क) उत्तम   ख) मध्यम
ग) सामान्य   घ) न्यून
९. विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिभावक वर्गको सहभागीता तपाईंको विद्यालयमा कस्तो छ ?
क) उच्च   ख) सामान्य   ग) न्यून   घ) चासो नै छैन

१०. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीमा तपाईंको धारणा कस्तो छ ?
 क) प्रभावकारी   ख) अप्रभावकारी   ग) अनावश्यक
११. सिकाइ उपलब्धि सूचक कक्षाकोठामा राख्नु भएको छ ?
 क) छ   ख) छैन
१२. कक्षाकोठामा आवश्यक सन्दर्भ सामग्री पुस्तकालय छ ?
 क) छ   ख) छैन
१३. आवश्यक सन्दर्भ सामग्रीहरु कहिले उपलब्ध गराइन्छ ?
 क) शैक्षिक सत्र अगाडि   ख) शैक्षिक सत्र पछाडि
१४. तपाईंको विद्यालयमा प्रति कक्षा विद्यार्थी चाप तलका मध्ये कुन हो ?
 क) ५० भन्दा बढी   ख) ४०-५०
 ग) ३०-४०   घ) ३० भन्दा कम
१५. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन सम्बन्धी ५ दिने तालिम लिनु भएको छ ?
 क) छ   ख) छैन
१६. कक्षामा कार्यसञ्चयिका कसरी भर्ने गर्नु भएको छ ?
 क) एकाइ परीक्षामा   ख) कहिलेकाहीं
 ग) भर्न जान्दिन   घ) असम्भव

तलका प्रश्नहरुको छोटो र बुँदागत रुपमा उत्तर दिनुहोस् ।

१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन तपाईंको विचारमा के-के गर्नुपर्ला ?
२. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयनमा तपाईंले भोग्नु भएको कठिनाईहरु उल्लेख गर्नुहोस् ।
३. निरन्तर मूल्याङ्कन प्रणालीमा देखिएका समस्याहरुको समाधानका उपायहरु तपाईंको विचारमा के के हुन् ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - २

प्र.अ. को लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

विद्यालयको नाम :

प्र.अ. को नाम :

योग्यता :

अनुभव वर्ष :

सही विकल्पमा (✓) चिन्ह लगाउनुहोस् ।

१. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली तपाईंको विद्यालयमा लागु छ ?
क) छ   ख) आंशिक रूपमा   ग) छैन
२. वर्तमान विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणाली तपाईंको विद्यालयमा कस्तो छ ?
क) परीक्षामुखी   ख) CAS मा आधारित   ग) दुवै
३. विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा अभिभावक वर्गको सहयोग कस्तो छ ?
क) न्यून   ख) पर्याप्त   ग) आवश्यकता अनुसार   घ) छैन
४. CAS लाई व्यवस्थित र व्यवहारिक बनाउन के गर्नु उपयुक्त हुन्छ ?
क) कम विद्यार्थी भर्ना   ख) शिक्षक तालिम   ग) साधन स्रोतको परिचालन
५. प्रगति विवरणमा अभिभावकलाई हस्ताक्षर गराउने व्यवस्था छ ?
क) छ   ख) छैन
६. तपाईंको विद्यालयमा अभिभावकको सहयोगको अवस्था कस्तो छ ?
क) उच्च   ख) सामान्य   ग) न्यून   घ) सहयोग छैन
७. तपाईंको विद्यालयमा CAS अभिलेख कसरी भर्ने गरिएको छ ?
क) दैनिक   ख) एकाइ परीक्षामा   ग) कहिलेकाहीं   घ) छैन
८. तपाईंको विद्यालयमा कार्यसञ्चयिका कसरी सञ्चालित छ ?
क) अफिसमा   ख) कक्षाकोठामा   ग) सञ्चालनमा छैन

खुला प्रश्नावली

१. CAS कार्यान्वयनमा कस्तो समस्या पाउनु भएको छ ?
२. CAS लाई प्रभावकारी बनाउन तपाईंको विचारमा के गर्नुपर्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ३

स्रोतव्यक्तिको लागि तयार पारिएको प्रश्नावली

स्रोतकेन्द्रको नाम :

स्रोतव्यक्तिको नाम :

योग्यता :

अनुभव वर्ष :

सही विकल्पमा (✓) चिन्ह लगाउनुहोस् ।

१. तपाईंको विचारमा CAS किन आवश्यक छ ?
क) शिक्षणमा सुधार   ख) उत्तीर्ण दरमा वृद्धि   ग) परीक्षाको त्रास हटाउन
२. CAS सम्बन्धी तालिम वर्षमा कति पटक चलाउदै हुनुहुन्छ ?
क) १ वर्ष   ख) २ वर्ष   ग) ३ वर्ष   घ) जि.शि.का. को निर्देन अनुसार
३. CAS मा समुदायको प्रतिक्रिया कस्तो पाउनु भएको छ ?
क) सकारात्मक   ख) नकारात्मक   ग) मिश्रित   घ) चासो नभएको
४. CAS लाई विद्यालय तहमा अझ प्रभावकारी बनाउन कस्को बढी जिम्मेवार देख्नु भएको छ ?
क) जि.शि.का.   ख) वि.व्य.स.   ग) प्र.अ.   घ) शिक्षक
५. विद्यालयहरुमा कार्य सञ्चयिका कार्यान्वयनको वर्तमान अवस्था कस्तो छ ?
क) ज्यादै राम्रो   ख) मध्यम   ग) न्यून   घ) कार्यान्वयन गरेकै छैन
६. विद्यार्थी प्रगति फाराम विद्यालयहरुले भने अवस्था कस्तो छ ?
क) पूर्ण   ख) आंशिक   ग) न्यून   घ) भरेकै छैन
७. CAS कार्यान्वयनमा शिक्षकको प्रतिक्रिया कस्तो पाउनु भएको छ ?
क) सकारात्मक   ख) नकारात्मक   ग) मिश्रित   घ) चासो नै नभएको
८. CAS कार्यान्वयनमा देखिएको प्रमुख समस्या तलका मध्ये कुन मान्नुहुन्छ ?
क) नीतिगत अस्पष्टता   ख) बढी भन्कटीलो
ग) परम्परागत विचार   घ) अनावश्यक

खुला प्रश्नावलीहरु

१. CAS लागु गर्न तपाईंको स्रोतकेन्द्रमा तपाईंले गर्नु भएको ३ प्रमुख सहयोगहरु के के हुन् ?
२. हालसम्म तपाईंले महसुस गर्नु भएको CAS कार्यान्वयनको वर्तमान प्रमुख समस्याहरु के के हुन् ?
३. तपाईंको विचारमा वर्तमान CAS लाई व्यावहारिक र व्यवस्थित बनाउन के के गर्न सकिन्छ ?

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था
अनुसूची - ४

अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका विद्यालय, वि.व्य.स. तथा
शि.अ. संघ अध्यक्षको नामावली

क्र. सं.	विद्यालयको नाम, ठेगाना	वि.व्य.स. अध्यक्षको नाम	शि.अ.संघ अध्यक्षको नाम ठेगाना
१.	श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ-८, पाँचथर	श्री देवेन्द्र सम्बाहाम्फे	श्री हरि सम्बाहाम्फे
२.	श्री सार्वजनिक नि.मा.वि., रानीगाउँ-२, पाँचथर	श्री रोहिणीप्रसाद भट्टराई	श्री मोहन ढुङ्गाना
३.	श्री सिंहबाहिनी प्रा.वि., रानीगाउँ-६, पाँचथर	श्री मिनराज खतिवडा	श्री मोहनसिंह बोहोरा
४.	श्री देउराली प्रा.वि., स्यावरुम्बा-१, पाँचथर	श्री पूर्णबहादुर पाण्डे	श्री लोकबहादुर बोहोरा
५.	श्री गुप्तेश्वरी नि.मा.वि. स्यावरुम्बा-३, पाँचथर	श्री दलबहादुर थापा	श्री प्रेमराज चेम्जोङ्ग

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ५

अध्ययनका लागि नमुना छनोटमा परेका प्र.अ. तथा शिक्षकहरूको विवरण

क्र. सं.	विद्यालयको नाम	ठेगाना	प्र.अ.	शिक्षक
१.	श्री सिद्ध मा.वि.	रानीगाउँ-८, पाँचथर	श्री नरेन्द्र सम्बाहाम्फे	१) तिल बिक्रम सम्बाहाम्फे २) मिना सिगु ३) विरेन्द्र सम्बाहाम्फे ४) प्रकास बास्कोटा
२.	श्री सार्वजनिक नि.मा.वि.	रानीगाउँ-२, पाँचथर	श्री देवेन्द्रकुमार सम्बाहाम्फे	१) रेनुका भट्टराई २) बुद्धिकर्ण सम्बाहाम्फे ३) कमला रिजाल
३.	श्री सिंहवाहिनी प्रा.वि.	रानीगाउँ-६, पाँचथर	केदारमान सम्बाहाम्फे	१) गोविन्द खतिवडा २) लक्ष्मी नेपाली ३) गोपाल पोखेल ४) कमल आचार्य
४.	श्री देउराली प्रा.वि.	स्यावरुम्बा-१, पाँचथर	श्री होमप्रसाद खतिवडा	१) खगेन्द्र खतिवडा २) रुपनारायण आचार्य
५.	श्री गुह्येश्वरी नि.मा.वि.	स्यावरुम्बा-४, पाँचथर	श्री भक्तबहादुर तामाङ	१) डिल्लिश्वर चेम्जोङ २) रामकुमार सम्बाहाम्फे ३) हेमन्त ढकाल ४) रामकुमार तामाङ

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ६

अध्ययनका लागि सिद्ध मा.वि. रानीगाउँ स्रोतकेन्द्र अन्तर्गतका विद्यालय तथा प्र.अ.हरूको

नामावली विवरण

क्र. सं.	विद्यालयहरूको नाम, ठेगाना	प्र.अ. हरूको नाम
१.	श्री सिद्ध मा.वि., रानीगाउँ-८, पाँचथर	श्री नरेन्द्र सम्बाहाम्फे
२.	तिल्केनी प्रा.वि., रानीगाउँ-१, पाँचथर	श्री देउकुमार सम्बाहाम्फे
३.	पञ्चकन्या प्रा.वि., रानीगाउँ-१, पाँचथर	श्री बेदीमाया मुखिया
४.	सूर्योदय प्रा.वि., रानीगाउँ-२, पाँचथर	श्री रामप्रसाद ढुंगाना
५.	श्री सार्वजनिक नि.मा.वि., रानीगाउँ-२, पाँचथर	श्री देवेन्द्र सम्बाहाम्फे
६.	कालिका प्रा.वि., रानीगाउँ-३, पाँचथर	श्री कमल प्र. चम्लागाई
७.	चन्द्रोलय प्रा.वि., रानीगाउँ-३, पाँचथर	श्री गोपाल काफ्ले
८.	त्रिभुवन नि.मा.वि., रानीगाउँ-४, पाँचथर	श्री लिला प्र. गजुरेल
९.	महादेव प्रा.वि., रानीगाउँ-४, पाँचथर	श्री बुद्धि प्रसाद खनाल
१०.	हात्ति पोखरी प्रा.वि., रानीगाउँ-५, पाँचथर	श्री टेकनाथ खनाल
११.	श्री सिंहबाहिनी प्रा.वि., रानीगाउँ-६, पाँचथर	श्री केदारमान सम्बाहाम्फे
१२.	सिंहकाली प्रा.वि., रानीगाउँ-७, पाँचथर	श्री प्रेम सम्बाहाम्फे
१३.	हाड्मा पोखरी प्रा.वि., रानीगाउँ-७, पाँचथर	श्री लिलाराम आचार्य
१४.	रानीगाउँ प्रा.वि., रानीगाउँ-९, पाँचथर	श्री वृख ब. सम्बाहाम्फे
१५.	श्री देउराली प्रा.वि., स्यावरुम्बा-१, पाँचथर	श्री होम खतिवडा
१६.	हीमालय प्रा.वि., स्यावरुम्बा-२, पाँचथर	श्री विमला (सुब्बा) हेम्ब्या
१७.	ज्योति प्रा.वि., स्यावरुम्बा-४, पाँचथर	श्री रुपनारायण चेम्जोड
१८.	श्री गुह्येश्वरी नि.मा.वि. स्यावरुम्बा-३, पाँचथर	श्री भक्त बहादुर तामाङ
१९.	महेन्द्रोदय मा.वि., स्यावरुम्बा-६, पाँचथर	श्री मदन बोहोरा
२०.	जनकल्याण प्रा.वि., स्यावरुम्बा-८, पाँचथर	श्री भीम बहादुर कटुवाल
२१.	कागेश्वरी प्रा.वि., स्यावरुम्बा-९, पाँचथर	श्री प्रेमचन्द्र आचार्य

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ८

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको लागि अक्षराङ्क प्रगति अभिलेख

शैक्षिक सत्र .....

यस पाठ्यक्रम प्रक्रियामा निम्नानुसार विद्यार्थीहरूको प्रगति अभिलेख राख्नुपर्नेछः

क) पाठगत आधारमा विद्यार्थीले कक्षामा सिकेका कुराहरूलाई तल दिइएको फाराममा तोकिएका मापदण्डका आधारमा एकदेखि तीनओटासम्म रेजा (✓) चिह्न लगाउने । अति उत्तम सिकेकालाई तीनओटा रेजा (✓✓✓), उत्तम सिकेकालाई दुईओटा रेजा (✓✓) र सामान्य सिकेकालाई एउटा रेजा (✓) दिने ।

(ख) प्रत्येक पाठमा रेजा दिनका लागि निम्नलिखित मापदण्डलाई आधार मान्ने :

- ❖ कक्षा कार्य (कक्षा सहभागिता)
- ❖ परियोजना कार्य
- ❖ व्यवहारमा परिवर्तन
- ❖ सिर्जनात्मक कार्य
- ❖ हाजिरी
- ❖ प्रश्नोत्तर

(ग) पाठगत आधारमा रेजा दिइसकेपछि हरेक त्रैमासिकमा रेजाका आधारमा विद्यार्थीहरूलाई निम्नलिखित तरिकाले क, ख, ग श्रेणीमा छुट्याउने :

- ❖ ७० प्रतिशतदेखि १०० प्रतिशतसम्म - क श्रेणी
- ❖ ४० प्रतिशतदेखि ६९ प्रतिशतसम्म - ख श्रेणी
- ❖ ४० प्रतिशतभन्दा तल - ग श्रेणी

(घ) पाठगत रेजाहरूको प्रतिशत निकाल्ने तरिका :

$$\text{सूत्र : } \frac{\text{विद्यार्थीले पाएका जम्मा रेजा} \times १००}{\text{जम्मा पढाइ भएका पाठ सङ्ख्या} \times ३}$$

(ङ) पाठगतरूपमा सिकेका कुरा मूल्याङ्कन गर्दा पाठ्यक्रमले निर्दिष्ट गरेका सिकाइउपलब्धिहरू पूरा भएनभएको हुनुपर्नेछ ।

(च) निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा पाठगत निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनको रेजालाई बुँदा नं. 'घ' अनुसार क, ख, ग श्रेणीमा र लिखित तथा मौखिक उपलब्धि मापनको अङ्क साथ राख्ने व्यवस्था गर्नुपर्नेछ ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ९

विद्यार्थी प्रगति विवरण (कक्षा १-३)

शैक्षिक सत्र .....

विद्यालयको नाम: श्री .....

विद्यार्थीको नाम : ..... कक्षा : ..... रोल नं. ....

विषय	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन			आवधिक मूल्याङ्कन						जम्मा
	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक मूल्याङ्कन		दोस्रो त्रैमासिक मूल्याङ्कन		वार्षिक मूल्याङ्कन		
				पूर्णाङ्क १०%	प्राप्ताङ्क	पूर्णाङ्क ३०%	प्राप्ताङ्क	पूर्णाङ्क ६०%	प्राप्ताङ्क	
नेपाली										
अङ्ग्रेजी										
गणित										
सामाजिक अध्ययन										
सिर्जनात्मक कला										
विज्ञान तथा वातावरण										
स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा										
स्थानीय विषय/मातृभाषा										
जम्मा										

कक्षा शिक्षक : ..... रुजू गर्ने ..... प्र.अ. को दस्तखत .....

- द्रष्टव्य :** १. प्रत्येक त्रैमासिकमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेका रेजा सङ्ख्याका आधारमा उनीहरूको श्रेणी छुट्याएर यसमा अभिलेख राख्नुपर्दछ ।
२. आवाधिक उपलब्धिस्तर मापन गर्दा लिखित तथा मौखिक परीक्षाका आधारमा अङ्क दिने तर सामान्यतया यो अङ्क कक्षा उत्तीर्णका लागि नभएर विद्यार्थीको प्रगति अभिलेख र प्रगति प्रतिवेदनका लागि मात्र हुनेछ ।
३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फारामअनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन खण्डमा (क), (ख), (ग) श्रेणी छुट्याउने ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था
अनुसूची - १०

विद्यार्थी प्रगति विवरण (कक्षा ४-५)
शैक्षिक सत्र .....

विद्यालयको नाम: श्री .....

विद्यार्थीको नाम : ..... कक्षा : ..... रोल नं. ....

विषय	निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन ५०%			आवधिक मूल्याङ्कन ५०%						जम्मा
	प्रथम त्रैमासिक	दोस्रो त्रैमासिक	वार्षिक	प्रथम त्रैमासिक मूल्याङ्कन		दोस्रो त्रैमासिक मूल्याङ्कन		वार्षिक मूल्या ङ्कन		
				पूर्णाङ्क १०%	प्राप्ताङ्क	पूर्णाङ्क ३०%	प्राप्ताङ्क	पूर्णाङ्क ६०%	प्राप्ताङ्क	
नेपाली										
अङ्ग्रेजी										
गणित										
सामाजिक अध्ययन										
सिर्जनात्मक कला										
विज्ञान तथा वातावरण										
स्वास्थ्य तथा शारीरिक शिक्षा										
स्थानीय विषय/मातृ भाषा										
जम्मा										

कक्षा शिक्षक : ..... रुजु गर्ने ..... प्र.अ. को दस्तखत .....

द्रष्टव्य : १. प्रत्येक त्रैमासिकमा विद्यार्थीले प्राप्त गरेका रेजा सङ्ख्याका आधारमा उनीहरूको

श्रेणी छुट्याएर यसमा अभिलेख राख्नुपर्दछ ।

२. आवाधिक उपलब्धिस्तर मापन गर्दा लिखित तथा मौखिक परीक्षाका आधारमा अङ्क दिने र कक्षोन्नति गर्दा निरन्तर तथा आवधिक दुबै मूल्याङ्कनको आधारमा गर्नुपर्नेछ

३. निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन अभिलेख फारामअनुसार निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन खण्डमा (क), (ख), (ग) श्रेणी छुट्याउने ।

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - ११

कार्यसञ्चयिका (Portfolio)

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन
कार्यसञ्चयिका (Portfolio)

विद्यालयको नाम : श्री [Handwritten Name] विद्यालय
 श्री [Handwritten Name] विद्यालय
 श्री [Handwritten Name] विद्यालय

विद्यार्थीको नाम सञ्जु पयड्नी

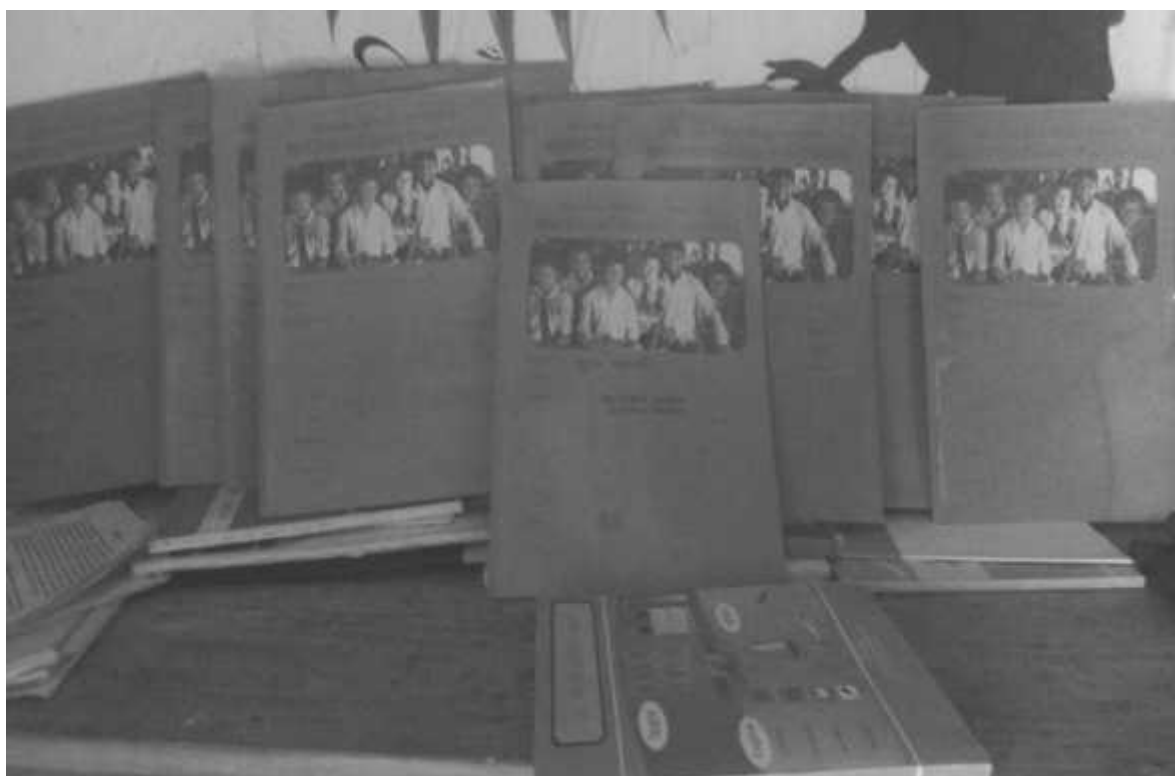
कक्षा :	१	२	३	४	५	६	७
शैक्षिक सत्र	२	०	२	३			

संयोजक : [Handwritten Name] रोल नं. [Handwritten Number]

अभिभावकको नाम : [Handwritten Name] फोन नं. : [Handwritten Number]

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था
अनुसूची - १२

नमुना विद्यालयको निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कनमा प्रयोग भएका
फाइलहरुको वर्तमान अवस्था

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - १३

वि.व्य.स./शि.अ. संघ अध्यक्ष, प्र.अ. तथा शिक्षकहरु सँग शोधकर्ताको अन्तरक्रिया

सम्बन्धी तस्वीरहरु

निरन्तर विद्यार्थी मूल्याङ्कन प्रणालीको वर्तमान अवस्था

अनुसूची - १४

अध्ययन क्षेत्रका नमुना विद्यालयहरुका तस्वीर

श्री सिद्ध मा.वि, रानीगाउँ

श्री सार्वजनिक नि.मा.वि, रानीगाउँ

श्री सिंहबाहिनी प्रा.वि, रानीगाउँ

श्री गुहेश्वरी नि.मा.वि, स्याबरुम्बा

श्री देउराली प्रा.वि, स्याबरुम्बा